

KAPLE SV. JANA NEPOMUCKÉHO V BYSTRICI U HROZNĚTÍNA

JAKUB KRČEK – LUBOMÍR ZEMAN

CHAPEL OF SAINT JOHN OF NEPOMUK IN BYSTRICE NEAR HROZNĚTÍN

The Chapel of Saint John of Nepomuk in Bystrice near Hroznětín (Karlovy Vary region), a Baroque structure from 1769–1772, was in the state of neglect for a long time. Moreover, it was erroneously called Seitner Chapel for many years. The contribution presents the results of the standard non-destructive building archaeological analysis during the preparation for the chapel's reconstruction, and the probe research and operative documentation of facades, carried out during the perimeter shell restoration. It aims to present the story – to some extent a model story – of small-scale sacral architecture of the Baroque period ranging from the founder's first impulse and motivation to the risk of disappearance and subsequent restoration of the monument.

Key words: Bystrice (no. Hroznětín, Karlovy Vary region), Ostrov domain, Hroznětín parish, Baroque architecture, small sacral monuments, chapel, foundation, Johann Joseph Schmidt, building archaeological analysis, facade renovation

Kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystrici u Hroznětína (okr. Karlovy Vary), barokní stavba z let 1769–1772, se po dlouhou dobu ocitala v zanedbaném stavu. Po léta byla navíc chybně označována jako Seitnerova kaple. Příspěvek prezentuje výsledky standardního nedestruktivního stavebněhistorického průzkumu, který byl zpracován v rámci přípravných prací k obnově kaple, a sondážního průzkumu a operativní dokumentace fasád, jež probíhaly při obnově obvodového pláště. Cílem je představit příběh – do značné míry modelový – drobné sakrální architektury barokního období v dlouhém časovém úseku od prvotního impulsu a motivace fundátora až po hrozící zánik a následnou rehabilitaci památky.

Klíčová slova: Bystrice (č. o. Hroznětín, okr. Karlovy Vary), panství Ostrov, farnost Hroznětín, barokní architektura, drobné sakrální památky, kaple, fundátorství, Johann Joseph Schmidt, stavebněhistorický průzkum, obnova fasád

Kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystrici u Hroznětína (okr. Karlovy Vary) se po dlouhou dobu ocitala ve špatném, ba přímo zbědovaném stavu. Po léta byla navíc chybně označována jako Seitnerova kaple a pod tímto názvem je také zapsána v Ústředním seznamu nemovitých kulturních památek.¹⁾ V odborné literatuře jí již byla věnována pozornost na více místech. Jako první se o stavbě zmiňuje topograf J. Schaller, který ji označuje jako kostel („Kirche“) a uvádí i zasvěcení sv. Janu Nepomuckému.²⁾ Schallerův následovník J. G. Sommer již hovoří přesněji o kapli („Kapelle“) a přidává podstatnou informaci, že byla společně se školou založena v roce 1768 Josephem Schmidem a nadána kapitálem ve výši 2000 zl.³⁾ Kapli sv. Jana Nepomuckého a jednotřídní školu v Bystrici, přifařené k Hroznětínu, zmiňují v maximální stručnosti také základní místopisné příručky, resp. všeobecné encyklopedie z přelomu 19. a 20. století.⁴⁾ V rámci soupisu uměleckých a historických památek Karlovarska zpracoval na počátku

Obr. 1: Bystrice (Langgrün), znázorněná jako podlouhlá ves ještě bez kaple, na výřezu rukopisné kolorované mapy farních a filiálních kostelů, poutních míst a kaplí Žateckého kraje, kol. pol. 18. století (NA Praha, APA I, inv. č. 5090, sign. G/4, kart. 4118).

30. let minulého století dosud nejpodrobnější publikovanou historií a popis kaple včetně jejího zařízení A. Gnirs, jehož dílo však bylo vydáno až s téměř sedmdesátiletým zpožděním.⁵⁾ Gnirsem shromážděné poznatky nejen o výstavbě kaple roku 1768 (s odkazem na Sommera), ale také o jejím posledním restaurování v roce 1866, proto nemohly být využity v mladší soupisové práci redigované E. Pochem, kde je kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystrici určena povšechně jako stavba z konce 18. století.⁶⁾ Vlastivědný popis regionu od E. Linkeho z 30. let se nestal dostatečnou náhradou za chybějící soupis, v případě barokní kaple v Bystrici zde najdeme v podstatě jen lamentaci nad aktuálním stavem.⁷⁾

Ve druhé polovině 20. století došlo – patrně právě v důsledku absence kvalitního publikovaného předválečného soupisu – ke vzniku jednoho závažného omylu, když bylo kapli sv. Jana Nepomuckého v Bystrici přiřazeno alternativní pojmenování Seitnerova kaple. Tzv. Leitnerovu (sic!) kapli eviduje již Gnirsův soupis, ale ve východní části Hroznětína. Jednalo se o jednoduchou klenutou stavbu na téměř čtvercovém půdorysu, se štítem, a co je podstatné, na oltáříku s obrazem Svaté rodiny z roku 1827. Na jiném obraze z téže doby se nacházel přípis o věnování obrazu do kaple Johannem Georgem Leitnerem,⁸⁾ odtud tedy přízvisko kaple. Současně Gnirs uvádí i kapli sv. Jana Nepomuckého v Bystrici s oltářním obrazem sv. Jana Nepomuckého zpovídajícího královnu Žofii z doby kolem roku 1800.⁹⁾ Je tedy evidentní, že se jednalo o dvě různé stavby. Leitnerovu kapli v Hroznětíně pak „překřtil“ na Seitnerovu (snad v důsledku chybného čtení Gnirsova rukopisného materiálu?) Z. Wirthem redigovaný soupis z 50. let, kde je heslo doplněno o popis stavby odpovídající v zásadě popisu publikovanému později u Gnirse.¹⁰⁾ Kapli sv. Jana Nepomuckého v Bystrici Wirth neuvádí, resp. ji chybně přiřazuje k jiné lokalitě (viz dále). Do památkářské praxe omyl uvedl pasport SÚRPMO z roku 1972, který kapli v Bystrici nezná (ačkoliv lokalita sama zde má svůj odstavec),¹¹⁾ zatímco v Hroznětíně, ve východní části

Obr. 2: Bystřice u Hroznětína (okres Karlovy Vary), situace kaple sv. Jana Nepomuckého (parc. č. 23) a budovy školy (parc. č. 22) na výřezu indikační skici stabilního katastru, 1842–1859 (NA Praha, o. c. v pozn. 66).

městečka u silnice, zachycuje Seitnovovu (sic!), původně Leitnovovu (L přepsáno rukou na S) kapli, údajně klasicistní stavbu z první čtvrtiny 19. století, jejíž popis ovšem odpovídá spíše právě popisu kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici.¹²⁾ Ačkoliv v soupisu uměleckých památek ze 70. let jsou opět uvedeny obě sakrální stavby, jak kaple (sv. Jana Nepomuckého) v Bystřici, tak kaple ve východní části Hroznětína, zvaná dříve Leitnerova, v níž se stále připomíná silně poškozený obraz Svaté rodiny z roku 1827,¹³⁾ užívá památková péče i regionální vlastivěda dodnes pro kapli sv. Jana Nepomuckého v Bystřici u Hroznětína historicky zcela chybné pojmenování Seitnerova kaple.¹⁴⁾ Přispívá k tomu zřejmě i skutečnost, že povědomí o původní Leitnerově kapli v Hroznětíně vymizelo, neboť tento objekt dnes již neexistuje.

V poslední době doplnil do mozaiky publikovaných informací o bystrické kapli sv. Jana Nepomuckého L. Tomší údaje o tamním pozitivu z přelomu 18. a 19. století¹⁵⁾ a M. Valeník, který se drží vágní datace stavby do konce 18. století, aktuální popis stavu na začátku 21. století.¹⁶⁾ Naposledy K. Kuča a L. Zeman vřadili kapli (znovu pod mylným označením Seitnerova) v Bystřici do kontextu velkých barokních kaplí regionu Karlovarska a její vznik položili – v mírném rozporu s dosavadní literaturou – do roku 1769.¹⁷⁾ Závěrem přehledu literatury o bystrické kapli by měla být zmíněna ještě pasáž ze soupisů zaniklých sídel Doupovska, kam byla ovšem tato sakrální stavba zařazena omylem. Kaple sv. Jana Nepomuckého z roku 1769, postavená J. Schmidem, se zcela jistě nenacházela v zaniklé obci Dlouhá (dříve Dlouhý Grün, původně taktéž Langgrün) u Bochova na někdejším panství Stružná (srov. níže), jak soudí autorka soupisů Z. Binterová.¹⁸⁾

Následující příspěvek prezentuje výsledky standardního nedestruktivního stavebněhistorického průzkumu, který byl zpracován v rámci přípravných prací k obnově kaple,

a sondážního průzkumu a operativní dokumentace fasád, jež probíhaly při obnově obvodového pláště.¹⁹⁾ Cílem je představit širší zainteresované veřejnosti příběh – do značné míry modelový – drobné sakrální architektury barokního období v čase dlouhého trvání, tedy od prvotního impulsu a motivace fundátora až po hrozící zánik a následnou rehabilitaci památky. Přitom v případě bystrické kaple by neměla ona rehabilitace spočívat „pouze“ ve stavební obnově objektu, ale, jak se domníváme, také ve znovunalezení a uvědomění si historické paměti místa, čehož výrazem by mohlo být opuštění vžitého, ale historicky nesprávného pojmenování. Zasloužila by si to nejen kaple, ale především její fundátor, z jehož 250 let starého odkazu může místní komunita čerpat dodnes.

NÁSTIN HISTORICKÉHO VÝVOJE LOKALITY

Bystřice, dnes místní část města Hroznětína, byla dříve samostatnou obcí s původním německým názvem Langgrün, v období první republiky a pak i po roce 1945 nazývanou Dlouhý Grün.²⁰⁾ Fyzicky však obě lokality tvoří v podstatě jeden sídelní celek, jehož zástavba se rozkládá po obou stranách říčky Bystrice a její tok sledující silnice z Abertam a Perninku do Ostrova. Situaci takto zachycuje již první vojenské mapování z druhé poloviny 18. století.²¹⁾ Není proto překvapivé, že dějiny Bystřice vždy úzce souvisely právě s dějinami Hroznětína. Původ této lokality, německy nazývané Lichtenstadt, bývá hledán v tržové osadě, založené na erfurtské stezce v době štaufské kolonizace Sedlecka koncem 12. století. Území Hroznětínska se poté stalo majetkem českého krále Přemysla Otakara I., který jej udělil jako výsluhu velmoži Hroznatovi. V roce 1217 získal toto zboží na základě Hroznatova odkazu jím založený premonstrátský klášter v Teplé, který zde ve 13. století zřídil proboštství, dosáhl povýšení Hroznětína na klášterní tržové městečko a učinil z něj centrum rozsáhlé kolonizační činnosti. V roce 1437 se Hroznětínsko dostalo do vlastnictví loketských Šliků, kteří ho v roce 1547 připojili ke svému panství Ostrov, s nímž pak Hroznětín (a tedy i Bystřice) sdílel osudy až do konce období patrimoniální správy.²²⁾

Osada Bystřice má svůj původ již v době tepelské kolonizace hroznětínského újezdu, kdy ovšem nesla jméno Ditrichsgrün.²³⁾ Obvykle se jako datum první písemné zmínky o Bystřici udává rok 1456, kdy zde měl sedět jistý Jorge Plancknar („ges. in der Langengrün“).²⁴⁾ Podle této zmínky pak někteří autoři usuzují k hypotetické existenci jinak nedoloženého panského sídla v obci.²⁵⁾ Vzhledem k tomu, že A. Profous cituje zmínku z roku 1456 s odkazem

na Sedláčkův nález v městském archivu v Bochově, je třeba předmětný záznam vztahovat spíše ke stejnojmenné zaniklé lokalitě (pozdější Dlouhá), situované 4 km severně od Bochova na území dnešního vojenského újezdu Hradiště. Zde je navíc doložen ve druhé polovině 14. století samostatný lenní statek, jehož reziduem byl v první polovině 16. století poplužní dvůr.²⁶⁾ Spolehlivější je tedy až pramenný doklad z roku 1557, kdy se hovoří o vsi „Langengruen“ příslušející k panství Ostrov.²⁷⁾ Panství včetně vsi Bystřice („Langengrün“) bylo posléze roku 1625 prodáno knížeti Juliu Heinrichovi, vévodovi sasko-lauenburskému.²⁸⁾ Podle berní ruly byla v roce 1654 ves „Langgryn“, nacházející se v té části ostrovského panství, která se rozkládala na území tehdejšího Žateckého kraje, tvořena 13 selskými a čtyřmi chalupnickými usedlostmi, dva obyvatelé žili na obecním.²⁹⁾

Dědičnými držiteli Ostrova byli vévodové sasko-lauenburští až do roku 1689, kdy se panství dostalo sňatkem do vlastnictví markrabat bádenských. Podle tereziánského katastru tvořilo kolem poloviny 18. století zástavbu vsi Bystřice v Loketském kraji 25 hospodářských usedlostí.³⁰⁾ Po bádenských markrabatech získala panství Ostrov koncem 18. století královská komora a následně toskánská linie habsburského rodu.³¹⁾ Po zrušení patrimoniální správy a vzniku okresního zřízení spadala obec Bystřice pod okres Karlovy Vary.³²⁾

Z hlediska církevní správy Bystřice vždy příslušela k farnosti Hroznětín v pražské (arci)diecézi. Kostel sv. Petra a Pavla v Hroznětíně, vybudovaný údajně v roce 1217,³³⁾ je jako farní doložen od poloviny 13. století, před rokem 1272 při něm vzniklo proboštství tepelských premonstrátů, kteří drželi podací právo ke zdejší faře. Po nich byla patronem kostela příslušná ostrovská vrchnost. Od roku 1561 obsluhovali hroznětínskou faru luteránští kazatelé, pobělohorská katolická reformace zde byla formálně provedena do roku 1650.³⁴⁾ Kostel sv. Petra a Pavla byl barokně přestavěn a rozšířen v letech 1732–1734, dnešní podobu získal při obnově po požáru, který postihl město v roce 1873.³⁵⁾ Podle duchovenské tabely tereziánského katastru obývalo v první čtvrtině 18. století území farnosti při kostele sv. Petra a Pavla v městečku Hroznětíně celkem 1310 duší. Ves Bystřice se 147 dušemi byla po Hroznětínu (567 duší) z hlediska obyvatelstva nejpočetnější ze všech přifařených obcí. V Hroznětíně se dále připomíná nová škola a namísto špitálu tzv. Sieghäusl, v němž bydlel

Obr. 3: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého, pohled na hlavní průčelí od severozápadu, v sousedství školní budova čp. 29, asi 20. nebo 30. léta 20. století (převzato z Karlsbader Badeblatt 10, 1960, č. 9, s. 149).

hrobník a kde bývali ubytováni chudí pocestní almužníci. K farnosti ještě patřil filiální kostel sv. Michaela archanděla v Děpoltovicích, kde se rovněž nacházela neudržovaná škola.³⁶⁾

OKOLNOSTI ZALOŽENÍ A STAVBY KAPLE SV. JANA NEPOMUCKÉHO

Dokladem přítomnosti nepomucenského kultu v Hroznětíně, a to již v období před světcovou kanonizací,³⁷⁾ je sousoší tehdy teprve blahoslaveného Jana Nepomuckého, sv. Floriána a sv. Šebestiána, které bylo v roce 1724 postaveno na náměstí naproti kostelu.³⁸⁾ Později byl nejpopulárnějšímu světcovi českého baroka zasvěcen i jeden z bočních oltářů ve farním kostele sv. Petra a Pavla. Jednalo se o oltář, který byl v roce 1741, za faráře Johanna Michaela Höniga (1737–1752), kdy byl nově vybavován kostelní interiér po barokní přestavbě v letech 1732–1734, instalován vedle kazatelny. Nový oltář sv. Jana Nepomuckého, vyrobený chebskými sochaři bratry Franzem Karlem a Johannem Jakobem Stilpovými, byl dokončen (štafírován) až v roce 1748 hornoslavkovským malířem Eliasem Dollhopfem. Finanční prostředky na pořízení oltáře kostelu věnovala měšťanka Anna Katharina Millerová, vdova po hroznětínském sedlářském a mlynářském mistru Antonu Millerovi.³⁹⁾

Obr. 4: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého, pohled na hlavní průčelí od severovýchodu, v sousedství budova bývalé školy čp. 29 (foto J. Gryc, září 1988, NPÚ ÚOP v Lokti, fotoarchiv, č. neg. 188842).

Rovněž impuls ke stavbě kaple v Bystřici, zasvěcené sv. Janu Nepomuckému, vzešel z iniciativy soukromé osoby, motivované snahou přispět ke kultivaci náboženských a vzdělanostních poměrů v obci. Iniciátorem a donátorem zde byl Johann Joseph Schmidt, císařský a královský účetní ve Vídni. O něm se z hroznětínské farní kroniky a také z knihy kostelních účtů dozvídáme, že v roce 1768 založil novou mešní fundaci, pojištěnou kapitálem 240 zl., z níž měly být ve farním kostele sv. Petra a Pavla slouženy dvě mše svaté čtvrtletně (tj. osm fundačních mší ročně) za zemřelé členy rodin Schmidtů a Schusterů z Bystřice.⁴⁰⁾ V téže době se také ze Schmidtovy iniciativy začala připravovat stavba kaple sv. Jana Nepomuckého.

Dne 25. února 1769 odeslal sedlecký vikář Johann Christoph Sigl na arcibiskupskou konzistoř v Praze prosebný list, přijatý zde 3. března téhož roku, v němž žádal o udělení povolení ke stavbě „kaple ke cti sv. Jana Nepomuckého“ ve vsi Bystřici („*licentiam aedificandi in pago Langgrün capellam in honorem S. Joannis Nepomuceni*“). Kaple, jejíž založení bylo přáním královského účetního ve Vídni Josepha Schmidta, byla od počátku zamýšlena jako

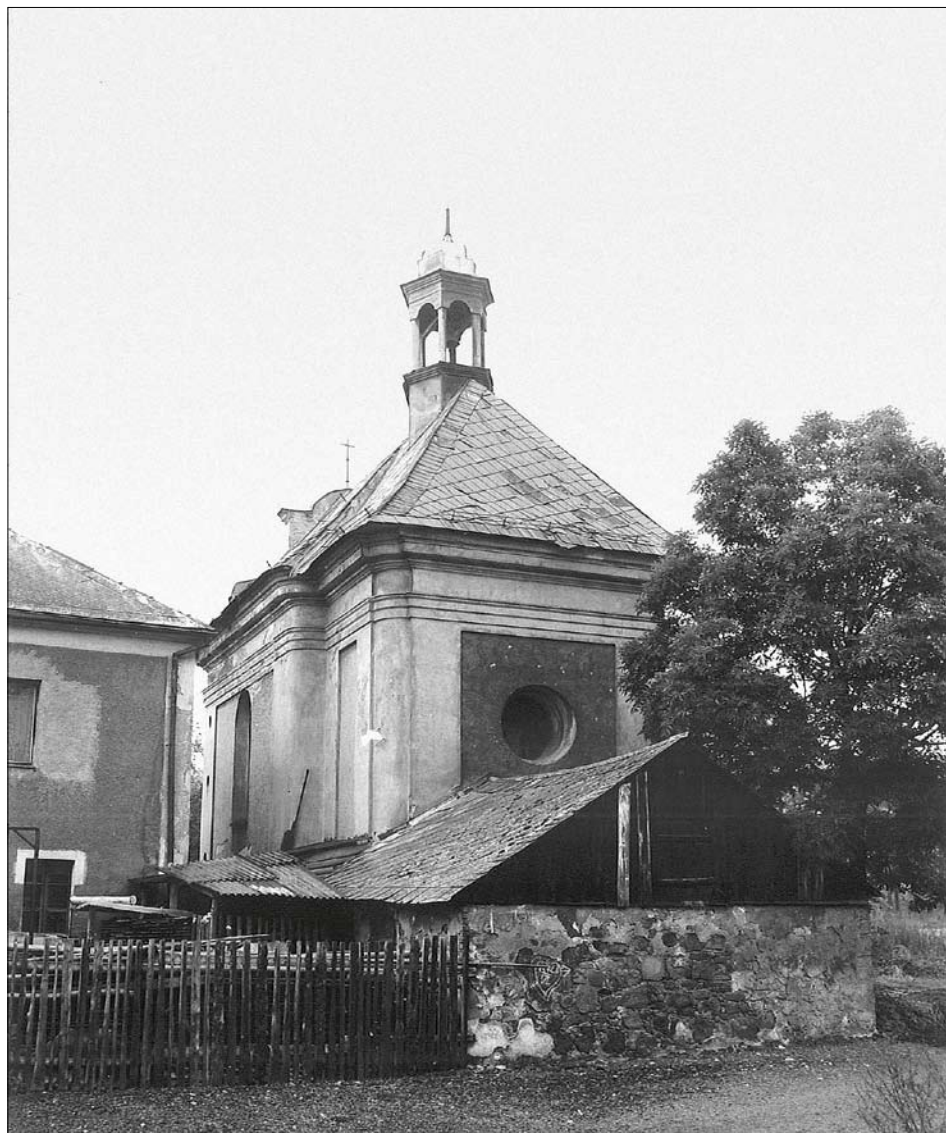
veřejná („*capella publica*“) a měla být primárně určena ke sloužení dvou mší svatých ročně na svátky sv. Jana Nepomuckého (jako patrona kaple) a svatých mučedníků sv. Jana a Pavla. Stavbu veřejné kaple v obvodu farnosti Hroznětína odsouhlasil prostřednictvím vrchního úřadu v Ostrově i tehdejší patronát ní pán, bádenský markrabě August Georg. Zřízení kaple mělo být zajištěno kapitálem ve výši 2000 zl., z čehož fundátor Joseph Schmidt již daroval 1000 zl., uložených na čtyřprocentní úrok u hospodářské správy ostrovského panství. Schmidtem odkázané peníze se měly v první řadě použít na stavbu kaple a její nezbytné vnitřní vybavení. Podstatné je také to, že vikář v dopise zároveň prosí konzistoř o schválení nákresu na stavbu kaple a rozpočtu stavebních nákladů („*delineationem struendae capellae una cum calculo expensarum*“). Zatímco zmíněný předběžný rozpočet, vycházející na 1095 zl. 22 kr. 3 d., je v konvolutu korespondence dochován, plán (ani jeho kopie) se zde dnes již bohužel nenachází.⁴¹⁾ Patrně jej potkal osud většiny stavebních plánů z barokního období – po schválení konzistoří byl zaslán zpět žadateli a při realizaci stavebních prací zničen.⁴²⁾

Předběžný rozpočet na stavbu kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici je datován 17. září 1768 a podepsán Johannem Zophem, úředním a hospodářským ředitelem v Ostrově. Zmíněnou celkovou sumu 1095 zl. 22 kr. 3 d. tvoří následující položky. Nejprve je uveden výčet materiálu na zednické práce, který zahrnuje 50 sáhů zdicího kamene (50 zl.), 60 strychů vápna (90 zl. plus 40 zl. za dopravu), 2000 cihel (26 zl. plus 9 zl. za dopravu), 150 fůr písku (37 zl. 30 kr.) a 3 váhy železa na závlače a svorky (7 zl. 39 kr.). Mzda zedníkům se předběžně stanovuje na 85 zl., mzda stavebnímu kováři na 3 zl. Na tesařské konstrukce bylo zapotřebí šest kmenů trámového dřeva (18 zl. včetně dopravy), 18 kmenů na krokve (18 zl.), dvě formy na římsy (6 zl.), kopa prken na bednění (20 zl.), půl kopy prken na oblouky kleneb (10 zl.), 30 kop hřebíků prkeňáků (7 zl. 30 kr.), 3000 šindelů (13 zl. 30 kr.) a 1500 dvojíých a 1500 obyčejných šindelních hřebíků (2 zl. 19 kr. 3 d., resp. 1 zl. 42 kr.). Na mzdu tesařům se počítalo s 25 zl. Kamenická práce měla spočívat ve výrobě ostění k hlavním dveřím a třem oknům, soklů a stupňů (85 zl.) a přípravě dlažby z kvádrového kamene v délce 9 loktů a šířce 7 loktů, dohromady 63 loktů (25 zl.

12 kr.), na dopravu kamenických výrobků se počítalo se 30 zl. Vápeníci, nádeníci a přidavači, celkem tři nebo čtyři osoby, měli obdržet asi 40 zl. Mezi různými stavebními výdaji se dále objevuje nákup červené barvy (5 zl.) a lněného oleje (12 zl.) na dvoj- až trojnásobný nátěr střechy nebo výroba tří drátěných okenních mříží (6 zl.), tří skleněných oken (8 zl.), celoželezných dveří a tří stejných okenních mříží, za něž se mělo zámečníku platit 150 zl. Klempíř měl za práci, na niž se počítalo s jedním soudkem bílého pocínovaného plechu (25 zl.), obdržet 9 zl. Ve stavebních nákladech se objevuje také pořízení sochy sv. Jana Nepomuckého, 3 lokte vysoké, kamenné, štafírované dobrým zlatem, dále dvou soch andělů, zděného antependia k mramorování a tří „pasraleve“ včetně příslušného kamene, to vše za 150 zl. Na nákup zvonku se počítalo s 80 zl.⁴³⁾

Ředitel ostrovského úřadu Johann Zoph zaslal tento rozpočet sedleckému vikáři Siglovi dne 31. prosince 1768 společně s vrchnostenským souhlasem se stavbou kaple podle přiloženého nákresu a projektu („*eine Capellen in dorf Langgrün, zur Ehren des Heiligen Joannis Nepomuceni, nach anschließigen rieß und project, gebauet werden dürfte*“). Zdůrazňuje však, že ještě chybí vyžádat si svolení arcibiskupské konzistoře, a to nejen ke stavbě, ale především k uvedení kaple do liturgického provozu. Vysvětlen je zde i motiv fundátora – vídeňský účetní Schmidt chtěl věnovat kapli své vlasti na věčnou památku, neboť neměl v čase blížící se smrti ani manželku, ani děti, byl tedy zcela bez dědiců. Závěrem Zoph uvádí, že s žádostí o souhlas konzistoře by bylo lépe neotálet zejména proto, že k plánované stavbě už byly provedeny nejen všechny kamenické práce, ale také již byl obstarán ostatní stavební materiál (proto je originál dopisu vrchnostenského úředníka přiložen k žádosti zaslané vikářem v únoru 1769 na konzistoř).⁴⁴⁾

Z odpovědi arcibiskupské konzistoře sedleckému vikáři, datované 17. března 1769, se dozvídáme, že nákres k provedení kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici byl schválen (jedná se tedy o stavební povolení). Dopis se dále týká především finanční stránky zajištění provozu nové kaple, v závěru pak zaznívá požadavek, aby po dokončení stavebních prací bylo u konzistoře požádáno o souhlas s benedikcí a s touto žádostí zasláno i vyúčtování skutečných nákladů.⁴⁵⁾

Obr. 5: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého, pohled na presbytář od jihu, v popředí přístavek kolny z druhé poloviny 19. století (foto J. Gryc, září 1988, NPÚ ÚOP v Lokti, fotoarchiv, č. neg. 188841).

Následující zpráva ve věci kaple v Bystřici byla odeslána 27. června 1769 sedleckým vikářem Siglem a 8. července 1769 přijata v Praze na konzistoři a týkala se kapitálu 1000 zl. Z této sumy věnoval 640 zl. hroznětínský měšťan Johann Haabermann se svou manželkou Annou Marií, rozenou Hilbertovou, jak o tom svědčí přiložená obligace již z 29. srpna 1768, v níž se vůbec poprvé výslovně hovoří o záměru vídeňského účetního Johanna Schmidta nechat v Bystřici vystavět novou kapli, zatím bez uvedení patrocina („*zu der neü erbauen lassenden Capelle in Langgrün*“). Správcem kapitálu byl nám již známý ostrovský úředník a hospodářský ředitel Johann Zoph. O dalších 350 zl. z celkové sumy 1000 zl. byly žádány prostřednictvím konzistoře zemské stavy království českého a zbývajících 10 zl. mělo být zajištěno ze soukromých zdrojů v místě.⁴⁶⁾ Dle odpovědi konzistoře sedleckému vikáři z 11. července 1769 mělo být požadovaných 350 zl. přiděleno formou tří obligací po 100 zl. a jedné v hodnotě 50 zl.⁴⁷⁾

Některé důležité detaily, které doplňují mozaiku informací o kapli sv. Jana Nepomuckého a jejím fundátorovi, nacházíme také ve zprávě vrchního úřadu v Ostrově

z 2. ledna 1770. Zde se jedná o nadaci ve výši 2000 zl., kterou vytvořil c. k. dvorní účetní ve Vídni Schmidt na zřízení školy a vydržování učitele v Bystřici. O Schmidtovi se ze zprávy dozvídáme, že byl bystrickým rodákem.⁴⁸⁾ Jeho odkaz na založení a výstavbu kaple, v jejímž sousedství vznikla také škola,⁴⁹⁾ tak nyní vidíme v jasnějším světle. Máme před sebou příklad muže, který se ze skromných venkovských poměrů vypracoval na dvorského úředníka ve Vídni a kariéře ve službě monarchii zřejmě obětoval i svůj soukromý život. Na jeho sklonku byl finančně zajištěný, ovšem shromážděný majetek neměl komu odkázat. Ani v hlavním městě habsburského soustátí přitom nezapomněl na své kořeny, a tak nemalou část prostředků věnoval na podporu náboženského života a elementárního vzdělávání ve své rodné obci.

Dne 20. srpna 1772 sedlecký vikář odeslal a 26. srpna 1772 pražská konzistoř přijala žádost o povolení k benedikci toho roku dokončené veřejné kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici. Benedikce byla plánována na svátek sv. Matouše (tj. 21. září) roku 1772 a hodlal ji provést přímo sedlecký vikář Johann Christoph Sigl. V souladu s požadavky konzistoře bylo k žádosti přiloženo výsledné vyúčtování stavebních nákladů, které původní schválený rozpočet překračovaly více než dvojnásobně. Celkový náklad na stavbu kaple se vyšplhal k částce 2299 zl. 55 kr. 1 ½ d., sumární výtah, zhotovený hospodářským úřadem v Ostrově a podepsaný a zpečetěný opět ředitelem úřadu Zophem a také vikářem Siglem obsahuje následující položky: Náklady na mzdy činily 58 zl. 53 kr. pro lamače kamene, 335 zl. 2 kr. 3 d. pro zedníky, 109 zl. 30 kr. pro tesaře, 191 zl. 13 kr. 3 d. pro nádeníky, 65 zl. 48 kr. pro kameníka, 43 zl. 36 kr. pro kováře, 28 zl. pro sklenáře, 12 zl. pro truhláře, 47 zl. pro zámečníka a 102 zl. 18 kr. pro sochaře a štafira. Na materiálu se platilo (zpravidla včetně dopravy) 96 zl. 45 kr. za kámen, 29 zl. 45 kr. za písek, 146 zl. 39 kr. za stavební dřevo, 30 zl. 54 kr. 3 d. za železo, 42 zl. 30 kr. za šindele, 280 zl. 3 kr. za vápno, 62 zl. 56 kr. 3 d. za různá prkna, 261 zl. 10 kr. za cihly a 21 zl. 38 kr. 4 ½ d. za černý plech k pokrytí věže. Dále se platilo klempíři za pokrytí věže a za korouhvičku 29 zl. 24 kr., koláři 3 zl. 48 kr., za štafírování kříže na předním průčelí 5 zl. 30 kr., za různé hřebíky 25 zl. 27 kr., za materiál (vápno a cihly) na dokončení vnitřku stavby 56 zl. 2 kr. 3 d., za vápno ze stavebního úřadu 8 zl. 20 kr., dalších 50 zl. podle smlouvy za zednickou a přidavačskou práci, dalších 5 zl. 17 kr. kováři, 2 zl. 20 kr., resp. 3 zl. 45 kr. Andresi Mercklovi a ještě několika nádeníkům, všeobecně za celou stavbu 30 zl. 26 kr. 3 d., za půl bečky bílého vápna 1 zl. 52 kr. 3 d., za zvon do Chebu 110 zl. a za cínovou mešní misku a konvičku 2 zl.⁵⁰⁾ Citovaný sumář nese podtitul „*wagß und wieviel die neü erbaute Schmidtische Cappelle in Dorf Langgrün zu Ehren des heiligen Landes Patrons Johannis von Nepomuk gekosteth habe*“, což dokládá, že přinejmenším v době stavby, ale zřejmě i později, byla kaple všeobecně známa jako „Schmidtovská“.⁵¹⁾

Z uvedených archivních dokladů vyplývá, že přípravné práce na stavbě kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici probíhaly od podzimu 1768, kdy byl sestaven předběžný rozpočet, narýsovány plány a také obstarána část stavebního materiálu včetně kamenických prvků. V letech 1767/1768 a 1769/1770 se také kácely smrkové a jedlové

kmeny, použité následně ke konstrukci krovu.⁵²⁾ Vlastní stavební práce byly zřejmě zahájeny na jaře 1769 a dokončení se kaple dočkala až ve stavební sezóně 1772. V této době byl správcem fary v Hroznětíně titulární děkan Ferdinand Oswald Richter (1752–1786), který zároveň vykonával funkci sekretáře sedleckého vikáře.⁵³⁾ K dispozici mu byl kaplan Thaddeus Neüber, hroznětínskou školu měl na starosti kantor Joseph Eisner. V průběhu stavby zemřel dosavadní držitel ostrovského panství bádenský markrabě August Georg (1761–1771), po němž převzala rodový majetek včetně patronátu jeho neteř Elisabete Auguste. Protokoly o kanonických vizitacích v uvedeném období (prostudovány byly zprávy z let 1767–1775) probíhající stavbu kaple vůbec nereflektují.⁵⁴⁾

O autorství projektu, a dokonce ani o osobě provádějícího stavitele studované prameny nevypovídají. Vzhledem k tomu, že opakovaně zmiňovaný nákres a rozpočet stavby a stejně tak i konečné vyúčtování vzešly od vrchního úřadu v Ostrově, lze autora kaple hledat mezi bádenskými markraběci staviteli, působícími v této době na vrchnostenských a patronátních realizacích v obvodu ostrovského dominia. Nejblížešším potenciálním působištěm možného tvůrce kaple v Bystřici je logicky farní kostel sv. Petra a Pavla v Hroznětíně. Při opravách kostela, ale i farní a školní budovy je v knize kostelních účtů k letům 1765–1772 doložena přítomnost zednického mistra Adama Ehrlböckha (Erlbecka) a tesařského mistra Antona Zuhra (od roku 1771 Johanna Georga Zuhra). K roku 1772 se zde připomíná malíř Wenzl Lorenz z významné hroznětínské umělecko-řemeslnické rodiny (viz dále).⁵⁵⁾ Hypoteticky lze tedy uvažovat o účasti těchto řemeslníků i na realizaci bystrické kaple sv. Jana Nepomuckého. V literatuře se uvádí, že kapli – chybně lokalizovanou do dnes zaniklé obce Dlouhá (viz výše) – stavěl v roce 1768 Johann Schmidt z Útviny, tehdejší vrchnostenský stavitel bádenských markrabat v Ostrově. Toto tvrzení sice nelze kategoricky odmítnout (stavitel Schmidt je zhruba v téže době doložen na několika stavbách na panstvích ostrovské skupiny), zároveň je ale třeba považovat ho za krajně problematické, neboť pro něj jednak nenacházíme oporu v písemných pramenech, ale především tato hypotéza stojí na velmi vratkých základech.⁵⁶⁾

DALŠÍ STAVEBNÍ VÝVOJ A OSUDY KAPLE

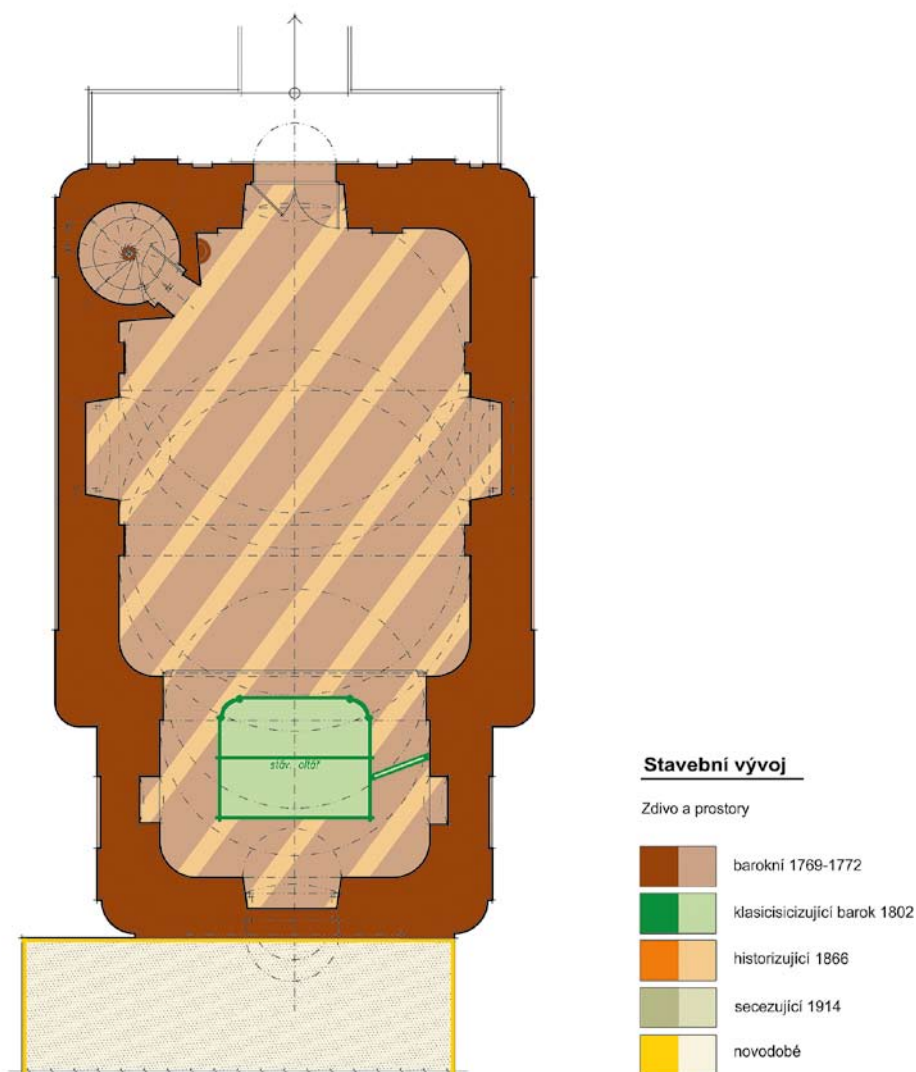
Dokončení stavby kaple a její uvedení do provozu v roce 1772 dokládají také účty, které jsou souvisle vedeny počínaje zúčtovacím obdobím od sv. Martina (tj. 11. listopadu) 1772 do sv. Martina 1773,⁵⁷⁾ a to v knize, kterou pro kapli a školu zhotovil za 1 zl. 24 kr. karlovarský knihvař Joseph Dexter. Oproti účtům kaple se souvislá řada účtů školy počíná již zúčtovacím obdobím od 1. ledna do 31. prosince 1771. Zde figuruje na prvním místě Schmidtova fundace 2000 zl. na stavbu nové kaple a školy v Bystřici, z níž má být čtyřprocentní úrok (tj. 80 zl.) použit nejprve na stavbu školy a po jejím dokončení na vydržování učitele. Nejvyšší příjmovou položku v účtech kaple představoval čtyřprocentní úrok z kapitálu 640 zl. (tj. 25 zl. 36 kr.), jímž kapli nadala Anna Maria Haabermannová z Hroznětína, 14 zl. činil úrok z 350 zl. od zemských stavů a 24 kr. vynášel úrok z kapitálu 10 zl. u bystrického učitele Johanna

Fieschera. Mezi výdaji kaple nacházíme ke konci července 1773 částku 4 zl. 33 kr. za portatyle neboli konsekrovaný oltářní kámen („*Bortatatile [sic!] oder Consecrürten Alter [sic!] Stein*“), který v Praze obstaral hroznětínský farář Richter. Teprve nyní se také pořizovala nová peněžní pokladna, za jejíž výrobu byli odměněni místní truhlářský mistr Anton Lichtner a zámečnická mistrová Anna Glaßerová.⁵⁸⁾ V zúčtovacím období 1774/1775 se pořizovala komoda na uchovávání liturgických oděvů a bílého prádla od nejmenovaného místního truhlářského mistra (patrně opět Lichtnera) a rovněž místního zámečnického mistra Georga Adama Koppa. V dubnu 1775 je jmenován správce kaple Andres Merckl z Bystřice, jemuž se platila drobná částka za různé nezbytnosti a opravy v kapli. V témže roce zaznamenáváme i první nákup bílých voskových svící, za něž se pak pravidelně (zpravidla v množství 2 liber) platilo karlovarskému voskolijci Fleischmannovi. V období 1775/1776 prováděl v kapli různé opravy hroznětínský zámečnický Joseph Hubl. Pomineme-li další drobné výdaje, jako například za výměnu provazu ke zvonu nebo opatření nového silného železného drátu skrz zvonovou

stolici v roce 1781, představovalo první významnější investici do objektu kaple zdvojení („*Doppelung*“) její střešní krytiny,⁵⁹⁾ za což bylo všem zúčastněným řemeslníkům v roce 1783 vyplaceno 49 zl. 12 kr.⁶⁰⁾

Podle josefského katastru z roku 1785 stála v sousedství domu čp. 19 Mathese Raua vrchnostenská školní budova čp. 29 (č. top. 64), hned vedle ní kaple sv. Jana Nepomuckého (č. top. 65 – „*St. Johann Nepomucenische Kapellen*“) a za nimi obecní zahrádka k užítku učitele (č. top. 66).⁶¹⁾ Takto popsaná situace odpovídá stavu, jak jej ve 40. letech 19. století zachytily mapy stabilního katastru (viz dále). V soupisu zrušených kostelů a kaplí podle krajů figuruje v rámci Loketska „*St. Johann Nep. Kapelle*“ v Bystřici, která měla být uzavřena na základě guberniálního dekretu z roku 1787. Podle připojené poznámky kaple sloužila pouze obci k soukromým pobožnostem.⁶²⁾ Nakonec však kaple během období josefínských reforem zrušena nebyla a i nadále si zachovala svou liturgickou funkci.

S odkazem na obchodní knihu sochařské, truhlářské a malířské rodiny Lorenzů, jejichž dílna pracovala v Hroznětíně od konce 18. do konce 19. století,⁶³⁾ uvádí A. Gnirs, že v roce 1802 zhotovil sochař Wenzel Prokop Lorenz do

Obr 6: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého, analytický půdorys v úrovni přizemí (kresba L. Zeman, zaměření Jurica, a. s.).

kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici oltářní menzu 1 loket 15 palců širokou, $3\frac{3}{4}$ lokte dlouhou a 2 lokte vysokou, tabernákl 2 lokty vysoký a oltářní obraz s rámovím o šířce 3 lokty 5 palců a délce 3 lokty 10 palců, to vše za 75 zl. Pro kapli měl dále namalovat také 15 obrazů zastavení křížové cesty, každý za 5 zl.⁶⁴⁾ Začátkem 19. století také proběhla obnova věže kaple, za niž se v roce 1809 platilo značných 178 zl. 14 kr. Další oprava byla realizována až v roce 1829, kdy tesařský mistr Leger pokryl střechu kaple, při čemž upotřebil 6360 střešních šindelů a 7000 dvojitých šindeláků.⁶⁵⁾

Podle parcelních protokolů a map stabilního katastru z roku 1842 se v sousedství obytných a hospodářských budov usedlosti čp. 19 pololánika Wenzela Siegela (stav. parc. č. 21) nacházela budova školy čp. 29, jejíž stavební parcela č. 22 zabírala plochu 30 čtver. sáhů (cca 108 m²). Budova byla vedena jako obytná v užívání Johanna Fischbacha. Na vedlejší stavební parcele č. 23 stál obecní kostel („*Kirche*“) bez čísla popisného, zaujímající plochu 25 čtver. sáhů (90 m²). Obě stavby, škola i kaple, se obracely hlavními průčelími na sever do ulice, na jižní straně na ně navazovala ovocná zahrada (poz. parc. č. 130, výměra 140 čtver. sáhů, tj. 503,5 m²), patřící Wenzelu Siegelovi

Obr. 7: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého, pohled od severovýchodu před opravou fasád, stav 2013 (všechny snímky L. Zeman, není-li uvedeno jinak).

z čp. 19, stejně jako okolní parcely č. 128–137.⁶⁶⁾

K roku 1845 jsme ze spisů zpravení o nákupu zvonu. Když 16. srpna žádal ředitel vrchnostenského úřadu v Ostrově Fürtner toskánskou administraci statků o souhlas s pořízením nového věžního zvonu pro kapli v Bystřici, uvedl, že původní zvon popraskal, a proto bylo zapotřebí pořídit nový, na který obec již uvolnila prostředky z nadačního jmění kaple. U dvorního zvonaře Bellmaima v Praze byl objednán 127 liber vážící zvon za 101 zl. 36 kr. a srdce a nový řemen za 2 zl. 30 kr. Zároveň byl téměř zvonaři nabídnut k odprodeji za 50 zl. 48 kr. starý zvon k druhotnému použití kovu, takže nový zvon měl vyjít jen na 53 zl. 18 kr. V případě, že by administrace neschválila pořízení nového zvonu, žádal ostrovský ředitel alespoň o povolení nechat přelít ten starý. Dne 24. srpna 1845 pak toskánská administrace odsouhlasila objednávku nového zvonu.⁶⁷⁾

Následující výdaje za stavební práce v kapli zaznamenáváme v účtech až po polovině 19. století. V roce 1853 byla provedena větší stavební obnova kaple i přilehlé školy, kterou začátkem roku 1854 revidoval a převzal asistent c. k. inženýra v Karlových Varech Josef Bradaczek. Vlastní opravné práce provedl v roce 1853 nákladem 148 zl. 34 ½ kr. zednický mistr Karl Meh.⁶⁸⁾ Podle původního nedochovaného vyúčtování Meh požadoval za řemeslnické práce a materiál 153 zl. 44 kr., ovšem po kontrole asistenta Bradaczka musel být jeho účet redukován, neboť nebylo provedeno podezdění východní zdi kaple v délce 4 ½ sáhu (8,5 m), nebyl upotřeben veške-

rý rozpočtovaný kámen a vápno a dlažba z kamenných ploten v kapli byla položena pouze v ploše 2 sáhy 4 stopy 6 palců čtverečních (cca 7,9 m²), tedy o 1 sáh 1 stopu 6 palců čtver. méně oproti návrhu. Přijetí peněz kvitoval Karl Meh 25. února 1854. Zároveň došlo i na menší vysprávkou střechy, při níž Johann Leger v roce 1854 použil 300 šindelů a 500 dvojitých šindelních hřebíků.⁶⁹⁾ Hned na začátku roku 1857 bylo za další nezbytnou stavební opravu kaple zapláceno 100 zl. Johannu Hlinakoví.⁷⁰⁾ Ten byl pouze pachtýřem stavby, kterou prováděl během roku 1856 podle rozpočtu sestaveného v červnu 1855 Johannem Legerem, stavitelem z Ostrova.⁷¹⁾ Provedené práce spočívaly v novém dvojitém pokrytí střechy kaple 12 palců (30 cm) širokými šindeli, s nimiž se počítalo v množství 6000 kusů (šlo o nejvyšší položku v rozpočtu – 84 zl.), přibýjícími dvojitými šindeláky v počtu 6800 kusů.⁷²⁾

Další oprava kaple, při níž mělo dojít k celkové renovaci in-

teriéru s provedením nové neorenesanční výmalby, již byla zaznamenána starší literaturou.⁷³⁾ Účty k tomu poskytují jen dílčí informace, potvrzující relativně velký rozsah provedených prací. V roce 1866 se za práci řemeslníků a materiál platilo nejprve 61 zl. 90 kr., vícepráce stály 21 zl. 50 kr. Příštího roku 1867 se za opravy a renovace provedené na bystrické kapli platilo 99 zl. 57 kr. a další 4 zl. 70 kr. obdržel hroznětínský malíř Heinrich Franko, který zhotovil na vrcholek věže kaple štafírovanou korouhvičku s hvězdou, stínidlem a povětrnostní zástěnou.⁷⁴⁾

Také ze 70. let 19. století se dochovalo několik dokladů o stavební činnosti, ať již drobnějšího charakteru, jako bylo v roce 1876 položení pálených tašek na šikmé okenní parapety, nebo většího rozsahu. Druhý případ představovalo v roce 1879 nové zastřešení kaple, kde dosavadní šindelovou krytinu nahradila odolnější břidlice, což si zřejmě vyžádalo i zpevňující úpravy stávající krovové konstrukce. Na stavbě pracovali Ferdinand Reinwerk z Hroznětína, jež se za opravu kaple platilo 288 zl. 16 kr., a především pokrývač Umlauf z Podmokel u Děčína (Bodenbach), který za pokrytí střechy břidlicí inkasoval 367 zl. 68 kr.⁷⁵⁾

V roce 1880 jsme informováni o přeladění varhan, v roce 1882 o zasklení oken v kapli s použitím 20 skleněných tabulek.⁷⁶⁾ Častější záznamy o běžné stavební údržbě i obměně inventáře kaple nacházíme v účtech pak až od počátku 90. let 19. století. Od roku 1890 jsou doloženy větší či menší, ale víceméně kontinuální opravy břidlicové střešní krytiny, prováděné zpravidla hroznětínským pokrývačem Franzem Mahrem.⁷⁷⁾ V roce 1892 činil výdaj za provedené

stavební práce značných 373 zl. 96 kr., které obdržel zednický mistr Johann Weitzer z Hroznětína. Jeho dílo sice není blíže specifikováno, ale jistě se jednalo o obnovu fasády, neboť mu bylo dodatečně vyplaceno 10 zl. jako náhrada za vícenáklady při barvení vnějších stěn kaple minerálními barvami. V roce 1896 si kadaňský varhanář Alfred Gröbel účtoval 40 zl. za opravu varhan a následujícího roku klempíř Karl Gebert opravil za 29 zl. zvonici.⁷⁸⁾

Rozsáhlejší opravou prošla kaple znovu v roce 1903, kdy zde zednické a pokrývačské práce realizoval stavitel Georg Kreutzer a malířské práce Ignaz Pfaff, oba z Hroznětína, a nejmenovaný klempíř provedl nátěr věže. Z dalších lokálních řemeslníků, kteří se podíleli na stavební údržbě bystřické kaple v prvních dvou dekádách 20. století, můžeme jmenovat zedníka Franze Fügerta, sklenáře Wenzla Schmidta, pokrývače Engelhardta nebo tesaře a truhláře (?) Josefa a Antona Tschammerhöllovy z Bystřice. Z významnějších akcí tohoto období lze uvést opravu varhan Josefem Langeauerem v roce 1911, větší opravu střechy E. Schwarzem v roce 1912 a především pak v roce 1914 pořízení dvou nových oken, která dodal za 120 K Josef Kachler a jejichž osazení provedl zedník Richard Müller.⁷⁹⁾ Jedná se o v kapli dosud dochovaná seceseující okna.

Drobné opravy probíhaly i v období po vzniku Československé republiky, tak například v roce 1922 obdržel Emanuel Meissner 76 K 50 h za opravu střešní krytiny.⁸⁰⁾ V následujících letech musela být ovšem stavební údržba kaple poněkud zanedbána, jinak si nelze vyložit pohoršení E. Linkeho v popisu publikovaném v roce 1937. Linke píše, že v Bystřici stojí z umělecko-historického hlediska za pozornost pouze místní kaple, která se však ocitá v politováníhodném stavu. Ačkoliv je úplně zpustlá a omítka na jejím průčelí je ve velkých plochách opadaná, při zasvěceném pohledu je prý zřejmé, že zanedbaný zevnějšek skrývá kdysi velmi pěknou a v členění ploch ryze barokní stavbu. Rovněž interiéř splňoval dle Linkeho svou jednoduchou úpravou stylové požadavky a zvláště pozoruhodné varhany byly důkazem, že vnitřní zařízení odpovídalo stáří kaple.⁸¹⁾

Situace se pak ještě zhoršila po roce 1945, kdy bylo z oblasti nuceně vysídleno většinové německé obyvatelstvo,⁸²⁾ což pro kapli znamenalo do dalších let úplnou absenci údržby a rozkradení a zničení podstatné části vnitřního zařízení a mobiliáře. Péče o kapli se fakticky nezlepšila ani poté, když byla na sklonku 50. let zapsána – jako „příklad hodnotné barokní drobné architektury“ – do seznamu státem chráněných nemovitých kulturních památek. K určité opravě fasád došlo patrně až po roce

Obr. 8: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého, pohled od východu před opravou fasád, detail odhalených vrstev pod samovolně opadanými omítkami, stav 2013.

1970, kdy byly aplikovány nevzhledné a nepatřičné stříkané omítky (břízolit).⁸³⁾

S podstatnějšími opravami kaple se začalo až na přelomu 20. a 21. století.⁸⁴⁾ V roce 1996 byla odsouhlasena a následně v roce 2001 i provedena celková rekonstrukce střechy včetně výměny žlabů, obnovy římsy a nového oplechování zvoničky (financováno z prostředků Havarijního fondu MK ČR). V roce 2005 byla kaple zajištěna proti nežádoucímu vstupu, opatření však nebylo příliš účinné. V roce 2009 a znovu pak v roce 2012 se projednávala oprava fasády kaple, převedené mezitím z majetku římskokatolické církve do vlastnictví města Hroznětína. Rekonstrukce vnějšího pláště objektu byla nakonec realizována v roce 2014 stavební firmou Staving-Invest, s. r. o. Sokolov.⁸⁵⁾

PRŮZKUMY STAVBY

Kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici je zděnou omítanou stavbou, postavenou na obdélném půdorysu s odsazeným presbytářem a zaoblenými nárožními. Vstupní severozápadní průčelí kaple má v ose vysazen mělký rizalit, v němž je uprostřed situován vstupní portál s archivoltou a středním klenákem. Pilířky portálu jsou zhotoveny z hrubozrnné žuly. Nad archivoltou je vysazena segmentová zvlněná římsa supraporty, krytá pálenými taškami. V ose nad portálem je situováno menší obdélné, polokruhově zakončené okno s výrazným zkoseným parapetem, krytým – stejně jako v případě dalších oken – pálenými taškami. Po stranách vstupu jsou vysazeny mohutné toskánské pilastry, podložené lizénovými rámci, vynášející profilované kladí a římsu. Průčelí ukončuje štít s toskánskými pilastry, nesoucími půlkruhově zalamovaný fronton, doplněný volutovými křídly. V ose štítu je prolomeno

Obr. 9: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého, náleзовá situace okna ve východním průčelí lodi, detail voluty a klenáku, stav 2014.

Obr. 10: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého, náleзовá situace, detail lemování upadlé plochy ve východním průčelí, stav 2014.

obdélné okno podkroví s rovným cihlovým záklenkem, rámované původně plastickou šambránou s uchy.

Podélné boční stěny kaple jsou prolomeny po jednom obdélném, polokruhově zakončeném okně s výrazným zkoseným parapetem, krytým taškami. Sokl je proveden z velkých žulových bloků. Fasády jsou členěny lizénovými rámci a završeny profilovaným kladím a mohutnou profilovanou korunní římsou. Na severozápadním nároží jsou prolomena nad sebou tři menší kruhová okénka prosvětlující schodiště na kůr. Presbytář je prosvětlen velkým kruhovým oknem, situovaným v závěrové stěně. K ose presbytáře je připojen mladší nízký přístavek zděné kolny sousedního domu se sedlovou stříškou z druhé poloviny 19. století.

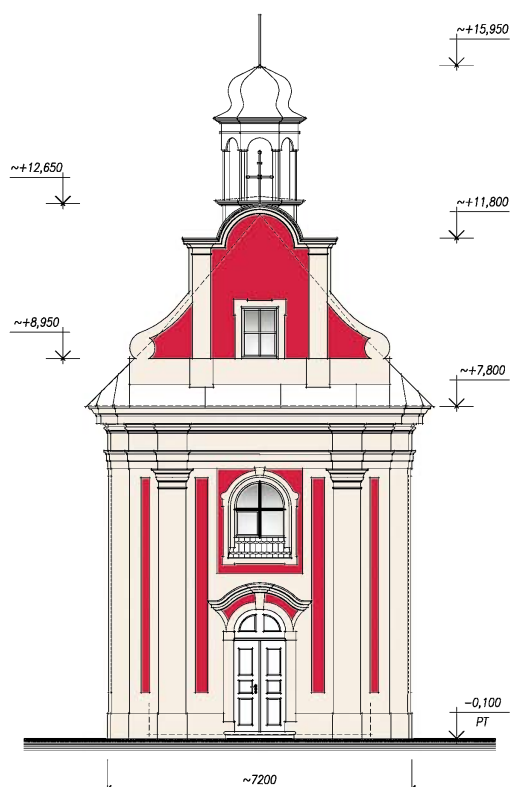
Sedlová střecha kaple je v jižní části lodi i nad odsazeným presbytářem zvalbená, krytá eternitovou krytinou. Nad závěrem je vysazena šestiboká sanktusní věžička, završená zvonovitou bání.

Vnitřní prostor kaple je sklenut valenou klenbou na pasech, sbíhajících se na pilastry s plastickými iónskými hlavicemi, nesoucími průběžnou římsu a přerušovaná kladí. V severozápadní části lodi je vestavěna varhanní kruchta, přístupná vřetenovým schodištěm po pravé (severozápadní) straně vstupu. Kruchta je uzavřena zábradlím s hranolovými, nakoso osazenými dřevěnými štafírovanými (mramorovanými) balustrami. Loď se zaoblenými

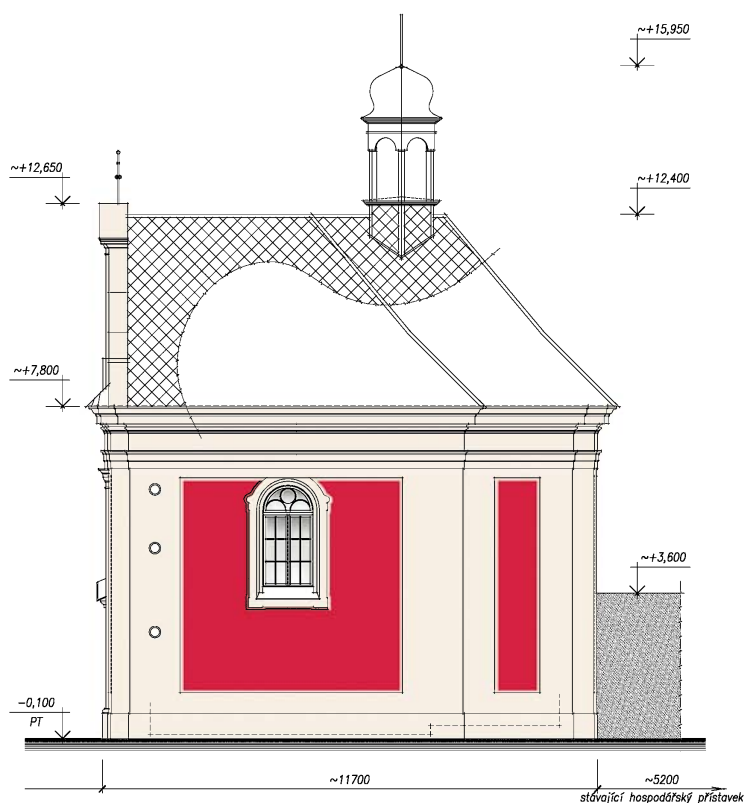
kouty se otevírá polokruhovým obloukem do prostoru presbytáře v podobě apsidy s rovnou závěrovou stěnou, zaklenuté placou (stlačenou kupolí). Vstupní dveře již chyběly, zůstaly po nich pouze pozdně barokní až klasicistní závěsy. Výplně oken jsou dřevěné trojkřídle s horním větracím křídlem členěným dvěma půlkruhovými segmenty a nad nimi vloženým kruhovým polem. Zapuštěné závěsy s kuželovými konci byly ukončeny kuličkami.

V interiéru kaple zůstala zachována vnitřní výmalba, a to ve dvou časových vrstvách – spodní pochází nejspíše ještě z doby výstavby kaple z roku 1772 a vrchní neorenesanční snad z roku 1866. Pilastry mají iluzivně malované kanelury dřiků a dostínované voluty, palmety, píšťaly i vejcevec. Profilovaná římsa, kterou pilastry vynášejí, je doplněna šablonovou malbou vytvářející borduru kobercového typu. Rovněž kladí jsou doplněna iluzivní malbou zrcadel a rozet. Pod pilastry jsou podloženy lizénové rámce v sytém oranžovém tónu, které vymezují na stěnách lodi i presbytáře vnitřní zrcadla štafírovaná (mramorovaná) v modrém tónu. Špalety oken i parapetní části jsou štafírovány do iluze šedého mramoru. Klenba lodi je opatřena světle modrým nátěrem s barokně zalamovanými iluzivně malovanými zrcadly, jejichž obrysy pocházejí ještě z doby prvotní výstavby kaple. Ve druhé etapě byly přemalovány a doplněny neorenesančními ornamenty, tlapatými křížky a monogramy MARIA a IHS. V zrcadle nad kruchtou

POHLED SEVERNÍ (ČELNÍ) :

POHLED ZÁPADNÍ (BOČNÍ) :

Obr. 11: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého, rekonstrukce barevnosti fasád z doby výstavby (kresba L. Zeman, zaměření Juri- ca, a. s.).

jsou doplněny přeložené šalmaje s datací ANNO 1(8)66. Ve spodní vrstvě pod neorenesanční ornamentikou prosvítá původní růžová barevnost. Na klenebních pasech jsou provedeny pásy ukončené kvadrilobem, ve vrchní vrstvě opatřené opět neorenesančními motivy palmet s akanty a středovými rozetami. Pod nimi prosvítá růžový nátěr s tmavší červenou linkou zvýrazňující okraj pásu. Na klenebním pasu u presbytáře jsou zobrazeny tři atributy sv. Jana Nepomuckého – uprostřed jazyk v mandorle podložené jetelovým křížem, vlevo ve věnci visací zámek a vpravo ve věnci umístěná dopisní obálka, symbolizující zpovědní tajemství. Na klenbě presbytáře je vloženo do velkého, konvex-konkávně zalamaného zrcadla boží oko. Zrcadlo je pak po obvodu sledováno hlavičkami andílků v oblacích a šestihrotými zlatými hvězdami. Pod vrchním nátěrem v modrém tónu se světlými oblaky prosvítá oranžovo-okrová barevnost spodní vrstvy. Pod varhanní kruchtou je vypořádán malovaný výjev hořícího keře s německým nápisem ve stoupajícím dýmu: „*II. B: Moses 3 K: 5 V: Ziehe aus deine Schuhe, denn dieser Ort ist heilig!*“ (2. kniha Mojžíšova 3, 5: Zuj si boty, protože toto místo je posvátné!).

Vnitřní zařízení kaple tvořil původně pozdně barokní až klasicistní rámový hlavní oltář sv. Jana Nepomuckého z roku 1802 od sochaře Wenzela Prokopa Lorenze z Hroznětína. Na zadní dřevěné výplni konstrukce je tužkou napsán letopočet 1806. V rámu oltáře býval vsazen oltářní obraz Královna se zpovídá sv. Janu Nepomuckému od „malíře z Kadaně“ z doby kolem roku 1800.⁸⁶⁾ Po jeho odstranění se objevil podle novinami *Blahověst. Hlas kato-*

lické jednoty z 11. prosince 1851. Na oltářní mense bývala umístěna predella a postaven tabernákl. Na kruchtě býval postaven positiv z přelomu 18. a 19. století, jednomanuálový nástroj se čtyřmi rejstříky, mechanickou trakturou a zásuvkovými vzdušnicemi.⁸⁷⁾ V interiéru kaple jsou postaveny dvě řady dřevěných lavic, pod okny stávaly patronátní lavice, z nichž je dochována pozdně barokní lavice pod pravým oknem. Na konzole na levé stěně lodi kaple bývala postavena pozdně barokní socha sv. Jana Nepomuckého, na konzole na protější stěně pak hodnotná, 1,35 metru vysoká pozdně gotická dřevorežba Panny Marie z počátku 16. století, s pozdější hrubou přemalbou a úpravou.⁸⁸⁾ Na stěnách lodi bývalo zavěšeno 15 obrazů křížové cesty z roku 1802 od Wenzela Prokopa Lorenze z Hroznětína. V prostoru za oltářem, sloužícím jako sakristie, bývalo zavěšeno mnoho votivních předmětů, olejových i tištěných obrazů a obrázků na skle lidových autorů. Mezi liturgické předměty kaple patřila barokní cínová mísa od hornoslavkovského císaře H. C. Schneidera se značkou Horního Slavkova („*S. W. Feinzinn von H. C. Schneider in S.-Waldt*“).⁸⁹⁾ Dosud se zde dochovaly dva oválné obrazy litografických tisků Madony s Ježíškem (zřejmě z počátku 20. století) a jeden malovaný obraz korunované Madony s Ježíškem (lidová práce patrně z konce 19. století).

Ve vstupu na schodiště na kůr se zachovaly původní pozdně barokní dveře s jednoduchou řezbou dvou zalamaných zrcadel a rozkovávaným štítkem s otevřeným původním zámekem. Na kruchtě se dochovaly složené dveře jednoduché rámové konstrukce s druhotně přeneseným otevřeným klasicistním zámekem. Podkroví kaple bylo pří-

Obr. 12: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého po obnově fasád, pohled na severní vstupní průčelí, stav 2017.

stupné vřetenovým schodištěm v pokračování schodiště z přízemí, dnes jsou ale stupně zničené a chybí. Krov je hambálkové soustavy s ležatou stolicí, pozdně barokní. Střední pětiboká vaznice je podepřená šikmými ležatými sloupky s pásky a rozpěrami, mezi rozpěrami a hambalky je mezera. Krokve u hřebene jsou bez vrcholové vaznice, spojené na ostřih, přeplátováním. Podélné diagonální ztužení pomocí ondřejských křížů, začepovaných do pětiboké okapní vaznice. Vzhledem tomu, že do prostoru podkroví zasahují klenby lodi a presbytáře, jsou vazné trámy zkráceny (tzv. krátkata) a začepovány do výměny trámu podél klenby. Tesařské spoje jsou provedeny čepováním a plátováním. Nad presbytářem byla druhotně vložena (výměna) konstrukce sanktusní věžičky, spočívající na samostatném prahovém roštu sestaveném z šesti (tři) trámů. Sloupky sanktusníku jsou k trámům roštu spojovány železnými třmeny, stejně jako šikmé vzpěry. V roce 2001 byl krov vyspravován s přeplátováním. V prostoru podkroví je viditelná rubová konstrukce cihelných valených kleneb bez zásypů, vyzdívaná z koutů. Vnitřní strana štítu zděná ze smíšeného zdiva je neomítaná.

Sondážní průzkum obvodového pláště odkryl velmi zajímavé nálezy původního architektonického řešení fasád. Pod novodobými hrubě strukturovanými omítkami s příměsí cementu byly nalezeny původní barokní omítkové a nátěrové vrstvy. K částečnému odhalení těchto vrstev došlo již dříve při samovolném odpadnutí větších ploch vrchních omítek. Spodní omítky sledující nerovnosti zdiva byly vápenné, poměrně pevné, s pískem získáva-

ným při vodním toku, neboť se zde nacházely příměsi skloviny modré barvy omleté vodou. Podobné nálezy známe i z nedalekého Ostrova, kde se rovněž v barokních omítkách nachází velké množství sklářské suroviny vyplavené na březích říčky Bystřice, odkud se bral písek do maltových směsí. Ve vpadlé ploše fasády byly nalezeny nátěry v sytém červeném odstínu (v nejspodnější vrstvě cihlově červený tón), překryté dalším nátěrem v tmavším purpurově červeném tónu. Kolem oken byla zachycena iluzivně malovaná pasparta v barvě lomené bílé (smetanové) v šíři 18 cm, jejíž okraj byl předryt v čerstvě zavadlé omítce. V patě archivoly měla volutu s vystupujícími uchy, pravoúhlá ucha byla i v rozích pod parapetem okna. Kolem předrytého okraje byla pasparta důmyslně zvýrazněna stínováním 2 cm silnou linkou, zleva (od jihu) světlou v narůžovělém tónu, zprava (od severu) a zdola tmavší v hnědčerveném tónu. Orámování horní části archivoly se do-

stávalo již do přímého kontaktu s lizénou pod korunní římsou, kvůli níž nemohlo být dotaženo v celém svém profilu. Vystupující tektonické prvky, lizénové rámce, římsy, kladí včetně zaoblených nároží i kamenného soklu, byly opatřeny nátěrem ve smetanově bílém tónu. Kolem vnitřních ploch fasády, vytvářejících vpadlá zrcadla vymezená lizénovými rámci, byla provedena světlá linka v narůžovělé barvě.

Stejné schéma bylo nalezeno i ve druhé fázi průzkumů na vstupním průčelí, kde bylo okno kruchty nad vstupním portálem iluzivně vytaženo z vystupující plochy středního mělkého rizalitu opět pomocí ryté linky vymezující paspartu s volutami a uchy. Červená plocha kolem okna neustupovala do zrcadla, ale byla vytažena pouze vrypem v zavadlé omítce. Stínování po obvodu pomocí světlých a tmavých linek zde ale nalezeno nebylo, patrně proto, že tato severní (severozápadní) strana není příliš osvětlována sluncem, a tudíž zde hra světla a stínu nevzniká. Rovněž vstupní portál opatřený světlým nátěrem byl na pozadí světlého středního rizalitu vydělen pouze rytou spárou. Vpadlá plocha mezi jeho archivoltou a zalamovanou římsou byla opatřena červeným nátěrem a rozdělena světlým středním klenákem. Jižní fasáda závěru kaple měla orámované kruhové okénko, u kterého se také stínování ne-našlo. Lem byl proveden jen nátěrem bez podrytí okraje.

Štít vstupního průčelí byl v horším stavu než ostatní části fasády, omítkové vrstvy zde byly velmi degradované a z velké části opadané. Obdélné větrací okénko ke krovu bylo provedeno s vystupující plastickou šambránou

Obr. 13: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého po obnově fasád, pohled na boční východní průčelí, stav 2017.

s uchy a s nátěrem světlého pačoku. Starší výplň byla vsazena z exteriérové strany ve vpadlině špalety, neboť se zde našly skoby po jejím uchycení. Na levém (východním) bočním křídle štítu byla zachycena rytá linka vymezující lemování s volutou. Nepodařilo se ale zachytit případnou závitnici voluty. Stejně tak nebylo možné zjistit motiv či případnou malbu v ploše štítu, v těchto partiích již byla omítka zcela opadaná.

Nepochybně se jedná o úpravu fasád z doby postavení kaple v letech 1769–1772, kterou pozoroval E. Linke pod opadanými omítkami v roce 1937 a shledával ji jako „velmi pěknou a (...) ryze barokní“ (viz výše). Při následných opravách, snad v roce 1853 nebo 1866/1867, byl proveden scelující slabý vápenný pačok a poté nátěr v odstínu světlé červené. Při této nové barevné úpravě se již iluzivní pasparty neobnovily a nátěr byl monochromní, včetně ploch i tektoniky. Toto barevné pojetí se při dalších opravách několikrát opakovalo, na další vrstvě byl zachycen nátěr v cihlově červeném odstínu, poté v tónu tmavší červené a posléze tmavší starorůžové. V rámci dalších oprav, zřejmě v roce 1892, byl opět proveden vápenný pačok a na něm pak byly zachyceny dvě vrstvy monochromního šedého nátěru, spodní sytější, horní světlejší. Posléze se fasády kaple opatřily nátěrem v odstínu zlatého okru, na kterém byl zachycen další nátěr v odstínu světlého okru (meruňkový tón). Na těchto okrových vrstvách se pak na plochách nacházel šedý nátěr, provedený buď v roce 1903, nebo při výměně oken v roce 1914, na tektonice (lizénách, římsách a portálu) zatónovaný více do šedomodra. A teprve na této

vrstvě byl proveden, zřejmě v 70. letech 20. století, hrubý nástřik klasického šedo-okrového břízolitu. Tektonika byla ponechána hladká a opatřena nátěrem ve světlejším okrovo-šedém odstínu.

OBNOVA OBVODOVÉHO PLÁŠTĚ KAPLE

Na základě podrobných průzkumů mohla být objekt navrácena jeho původní podoba. Po očištění fasád od nevhodných stříkaných neprodyšných omítek proběhlo doplnění novou omítkou stejného složení jako původní barokní a pozdně barokní vrstvy, a to tradičními technologiemi za použití vápenných omítek s přírodními pigmenty. Nálezy původních omítek byly zafixovány a následně překryty novou jednovrstvou vápennou omítkou, která by měla zajistit v maximální možné míře uchování originální hmoty historických omítek. Fasádám byla navrácena původní barevnost v cihlově červeném tónu v kombinaci se světlou tektonikou (v barvě přírodního vápenného pačoku). Plně obnovena byla i iluzivní malba paspart oken včetně stínování. Do lehce zavadlé omítky byly podle šablony, zhotovené dle zaměření původní předlohy, vrypem předrýsovány obrysy pasparty s volutami a klenáky. Posléze byly plochy opatřeny červeným nátěrem a šambrány světlým pačokem. Podél obrysů šambrán pak byl vytažen linkou iluzivní stín – zleva (od jihu) světlá linka a vpravo (od severu) a dole tmavá linka. Podél vpadlých ploch a vystupujících lizén byly provedeny světlé linky rámuující tyto plochy. Obnoven byl i tektonický rozvrh štítu vstupního

Obr. 14: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého po obnově fasád, detail okna s iluzivně malovanou paspartou na východním průčelí, stav 2017.

průčelí včetně obvodového lemu s chybějícími volutami. Protože se ale nepodařilo prokázat zatočení volut do spirály, byly voluty ponechány, stejně jako u paspart oken, pouze v plošném provedení. Do barvy světlé tektoniky byly opatřeny i všechny další tektonické a architektonické články, včetně kamenicky provedených prvků, portálu i soklu. Průzkum plně prokázal jejich původní opatření ochranným nátěrem. Krycí nátěr těchto prvků je nejen chrání, ale dotváří i ucelenou architektonickou kompozici, bez vytržení kamenných prvků z tektonických souvislostí. Dříve neprávem opomíjené stavbě se „znetvořenou“ fasádou se tak podařilo navrátit její původní krásu.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ A ZHODNOCENÍ

Kaple zasvěcená sv. Janu Nepomuckému v Bystřici u Hroznětína byla postavena v letech 1769–1772. Fundátorem stavby byl vídeňský královský účetní Johann Joseph Schmidt, který byl bystrickým rodákem. Protože neměl ani manželku, ani děti a byl zcela bez dědiců, věnoval kapli své vlasti a rodné obci na věčnou památku. Proto byla kaple v minulosti nazývána Schmidtovskou kaplí (nikoliv Seitnerovou, jak uvádí veškerá novější literatura). Vedle ní založil Schmidt i školu a zřídil nadaci pro vydržování učitele v Bystřici. Přípravné práce na stavbě

kaple probíhaly již od podzimu 1768 a samotná stavba byla zahájena na jaře 1769. S výpovědí písemných pramenů jsou ve shodě i data získaná dendrochronologickou analýzou dřevěných konstrukcí krovu, z nichž vyplývá, že užití smrkové a jedlové kmeny byly káceny v rozmezí let 1767–1770. Kaple pak byla dokončena roku 1772 celkovým nákladem 2299 zl. 55 kr. Stavba byla provedena ze smíšeného zdiva na vápennou maltu, záklenky oken a římsy byly vyzděny z cihel. Ke zhotovení vstupního portálu i soklu bylo použito hrubozrnné žuly, střecha byla pokryta v první fázi dřevěným šindelem a sanktusní věžička černým plechem. Na předním průčelí byl osazen štafírovaný kříž. Dlažba v kapli byla provedena z velkých kamenných ploten.

Autora stavebních plánů, ani architektonického návrhu neznáme, plán ani jeho kopie se nedochovaly. Z hlediska patronátních vazeb na město Ostrov je možné autora kaple hledat hypoteticky mezi bádenskými markraběci-mi staviteli, působícími v této době na vrchnostenských stavbách v okruhu ostrovského dominia. Tomu napovídá i samotná podoba a provedení vnějšího pláště kaple. Půdorysně kaple vychází z klasického vrcholně barokního typu centrálních staveb na čtvercovém půdorysu (o délce stran 9,5 m) s odsazeným závěrem. Varhanní kruchta je vysazena v příznačné poloze nad vstupem do kaple, nápadné je ovšem prosvětlení vřetenového schodiště na kůr, umístěného po pravé straně (severozápadně) za vstupem, pomocí pravidelně prolomených tří malých kruhových okének. Tento způsob prosvětlování schodišť na kůr je typický zejména pro tepelského stavitele Wolfganga Braunbocka, který byl polírem slavného architekta Kryštofa Dientzenhofera na stavbách v severozápadních Čechách. Po smrti Wolfganga Braunbocka v roce 1729 pokračoval ve stavitelské tradici jeho syn Johann Andreas Braunbock.⁹⁰⁾

Potenciálního možného tvůrce kaple v Bystřici je ale nutné nejspíše sledovat v blízkosti farního kostela sv. Petra a Pavla v Hroznětíně. V letech 1732–1734 byl starý kostel rozšířen do dnešní podoby. V roce 1732 je na stavbě kostela doložen polír Veit Mannl, v letech 1733–1734 polír Leopold Fischer. Původní presbytář v podvěží byl tehdy změněn v sakristii a nový presbytář byl vyčleněn z lodi.⁹¹⁾ A tehdy byla provedena i nová vřetenová schodiště na kůr a do podkroví, osvětlovaná dvojicí oválných okének a jedním vrcholovým obdélným okénkem. Při opravách hroznětínského kostela, ale i farní a školní budovy, je v knize kostelních účtů k letům 1765–1772 doložena přítomnost zednického mistra Adama Ehrlböckha (Erlbecka) a tesařského mistra Antona Zuhra (od roku 1771 Johanna Georga Zuhra). K roku 1772 se zde připomíná malíř Wenzl Lorenz.

Červený a zejména pak purpurový nátěr kaple je téměř totožný s barevným řešením zámeckého areálu v Ostrově. Iluzivní malba paspart se stínováním, vyznačená pomocí vrypů do zavadlé omítky, byla rovněž používána na fasádách ostrovských zámeckých budov, a to v podobě iluzivní cihlové vazby (Bádenský zámek, Pohledová zeď). Tato barevnost pak byla v následujících letech aplikována i na dalších vrchnostenských stavbách v Ostrově a napodobována i měšťany na jejich soukromých domech, a to nejen v Ostrově. Stejná purpurová barevnost byla nalezena i na fasádách poutního chrámu sv. Anny v Sedlci u Kar-

lových Varů z let 1738–1749 a kostela sv. Václava v Radošově z let 1755–1758, vybudovaných rovněž pod patronací bádenského markraběte Ludwiga Georga, nebo na kapli sv. Jana Nepomuckého v nedaleké vsi Nejda, postavené snad v roce 1819.

Kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici u Hroznětína je rozhodně pozoruhodná stavba, která je dokladem stavebního vývoje drobné sakrální architektury v období pozdního baroka v regionu. Zaujímá tak významné místo ve vývojové řadě venkovských sakrálních staveb na území Karlovarského kraje. I když nedosahuje špičkových kvalit, je významným dokladem recepce vrcholné a pozdně barokní architektury. V prosté obecní kapli v Bystřici u Hroznětína tak máme nepochybně možnost sledovat odezvy vlivu evropsky význačných a z hle-

diska architektury prvotřídních staveb v bezprostředním okolí, a to v poměrně dlouhé době padesáti až šedesáti let po jejich realizaci. Architektonickým rozvrhem, dispozicí i uplatněním shodných detailů se kaple v Bystřici blíží stavbám Wolfganga Braunbocka – jako vzor lze uvést kostel sv. Vavřince v Chodově či kostel sv. Václava v Lokti. Vlivy takovýchto špičkových staveb následně formovaly podobu lokálních vesnických drobných objektů. Červeným až purpurovým nátěrem s neobvyklou iluzivní malbou paspart s předrýsováním okrajů navazuje na principy iluzivních fasád zámeckého komplexu v Ostrově. V kulturně-historickém a památkovém hodnocení je tak nutné zohlednit i tyto obecnější vazby na širší okolí. Z tohoto hlediska se tedy jedná o výrazné vazby ideové. V umělecko-historické rovině se hodnoty kaple sv. Jana Nepomuckého dají rozeznat – kromě mimořádně zajímavého iluzivního řešení fasád – i v interiéru, kde se dochovala nástěnná a nástropní dekorativní výmalba i mobiliář se znaky uměleckých slohů pozdního baroka, klasicismu a historismu. Zcela zásadní význam tedy má jak dochovaná pozdně barokní podoba kaple (hmota, dispozice, detaily iluzivního řešení fasád), tak i klasicistní a historizující úpravy (mobiliář, nová výmalba). Mladší novodobé zásahy objektu na jeho významu naštěstí nic neubraly.

Vedle památkové, architektonické a stavební hodnoty má objekt i další významnou hodnotu, jíž je historie místa a důvod vzniku památky. Kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici je totiž typickým příkladem drobné architektury jako připomínky nezištného přístupu fundátora, který se v daném případě vypracoval na poměrně vysoké úřednické místo ve Vídni a před svou smrtí pamatoval touto fundací, spojenou se založením a udržováním kaple a školy, na své rodné místo. Kaple v Bystřici tak má nepochybně výraznou i hodnotu příběhovou, se vzpomínkou na osobnost svého zakladatele i historické okolnosti svého vzniku.

Obr. 15: Bystřice u Hroznětína, kaple sv. Jana Nepomuckého, pohled do lodi od vstupu, stav 2017.

ku. Měřítka významu zakladatele je přitom zanedbatelné. Stavba se tak stává i významnou památkou pietní. Svým příběhem kaple navíc vstupuje do diskuse na téma formování úřednictva jako svébytné sociální skupiny, aktuálně probíhající v akademickém prostředí.⁹²⁾ V roli fundátora zde totiž figuruje nikoliv štědrý mecenáš z aristokratických, církevních či zámožnějších měšťanských kruhů, jak bylo obvyklé v barokním období, ani představitel selského stavu s vazbami na místní samosprávu, jak jsme tomu často svědky během 19. století, ale zástupce státního byrokratického aparátu, který máme dosud převážně spojen s představou šedivé masy bezejmenných úředníků sloužících osvěcensky-absolutistickým idejím centralizovaného soustátí. Případ Johanna Josepha Schmidta ukazuje, že ani celoživotní služba v hlavním městě monarchie nemusela nutně vést ke zpretrhání vazeb k rodnému místu v odlehlém pohraničním regionu. Fundace kaple, ryzí projev barokní zbožnosti, nadto umocněný zvoleným patronem sv. Janu Nepomuckému, symbolu českého baroka, jdoucí ruku v ruce se založením školy v podání státního úředníka pozdního 18. století navíc rezonuje s v poslední době stále častěji se ozývající kritikou převládající interpretace vztahu mezi barokní senzibilitou a osvěcenskou racionalitou.⁹³⁾ I v případě Johanna Josepha Schmidta vidíme, že tento vztah vykazuje daleko větší míru kontinuity nežli konfliktu.

Kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici je – a díky zásluhám Městského úřadu v Hroznětíně, který inicioval zachranu objektu, může být i do budoucna – zajímavou památkou dalece přesahující místní význam. Zaslouží si proto citlivou obnovu a rehabilitaci jak svého exteriéru, tak i interiéru, která se plánuje uskutečnit v nejbližší době.

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR, financovaného z insti-

tucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý konceptní rozvoj výzkumné organizace.

MGR. JAKUB KRČEK – ZÁPADOČESKÝ INSTITUTUÝ PRO OCHRANU A DOKUMENTACI PAMÁTEK (ZIP O.P.S.)

MGR. LUBOMÍR ZEMAN – NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V LOKTI

POZNÁMKY

- 1) Č. rejst. ÚSKP 42177/4-827.
- 2) J. Schaller, Topographie des Königreichs Böhmen. II. Theil. Ellbogner Kreis. Prag – Wien 1785, s. 75.
- 3) J. G. Sommer, Das Königreich Böhmen. XV. Band. Elbogner Kreis. Prag 1847, s. 98.
- 4) J. Orth – F. Sládek, Topograficko-statistický slovník Čech. Praha 1870, s. 341; V. Kotýška, Úplný místopisný slovník Království českého na základě nejnovějších dat. Praha 1895, s. 680; Ottův slovník naučný. XV. díl (Krajčij – Ligustrum). Praha 1900, s. 630.
- 5) A. Gnirs, Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in dem Bezirk Karlsbad (Prag 1933). München 1996, s. 74–75.
- 6) E. Poche red., Umělecké památky Čech 1 (A–J). Praha 1977, s. 158.
- 7) E. Linke, Kunstgeschichte, in: Heimatkunde des Bezirkes Karlsbad, Karlsbad 1937, s. 60.
- 8) A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 82.
- 9) Tamtéž, s. 75.
- 10) Z. Wirth red., Umělecké památky Čech. Praha 1957, s. 231.
- 11) D. Líbal – M. Heroutová – J. Muk, Pasport okresů Západočeského kraje. Okres Karlovy Vary. SÚRPMO Praha 1972, rkp. (uloženo v projektovém archivu NPÚ GnŘ), s. 60.
- 12) „Stavba velikosti kostelíka s obdélnou lodí a mělkým obdélným kněžištěm. Průčelí kaple člení pilastry s toskánskými hlavicemi. Obdélný štít s obloukovým nástavcem opírají volutová křídla. Presbyterium zaklenuto konchou, stěny interier [sic!] člení pilastry.“ D. Líbal – M. Heroutová – J. Muk, o. c. v pozn. 11, s. 99.
- 13) E. Poche red., o. c. v pozn. 6, s. 158, 473.
- 14) Viz např. <http://www.pamatkovykatolog.cz>; <http://www.pamatky-aprirodakarlovarska.cz/bystrice-kaple-sv-jana-nepomuckeho>.
- 15) L. Tomší, Varhany a varhanáři Sokolovska a Karlovarska. Sokolov 1998, s. 10.
- 16) M. Valenčík, Ohrožené památky (kostely, kaple a kapličky v České republice). Praha 2006, s. 62, 65–66.
- 17) K. Kuča – L. Zeman, Památky Karlovarského kraje. Koncepce památkové péče v Karlovarském kraji. Karlovy Vary 2006, s. 92.
- 18) Z. Binterová, Zaniklé obce Doupovska II. V bývalých okresech Karlovy Vary a Žlutice. Chomutov 2004, s. 24; *táž.*, Zaniklé obce Doupovska od A do Ž. Chomutov 2005, s. 13. Autorka nejspíše vychází ze soupisu z 50. let (Z. Wirth red., o. c. v pozn. 10, s. 125), kde autoři chybně lokalizovali bystrickou kapli sv. Jana Nepomuckého – s uvedením odpovídajících údajů, převzatých nepochybně z Gnirsova rukopisu – právě do Dlouhé (Dlouhého Grünu). Srov. níže u pozn. 56.
- 19) L. Zeman – J. Krček, Kaple sv. Jana Nepomuckého, Bystřice, č. o. Hroznětín (okr. Karlovy Vary). Stavebně historický průzkum objektu, červen – listopad 2017, rkp. (uloženo v archivu NPÚ ÚOP v Lokti); L. Zeman, Kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici u Hroznětína. Nálezová zpráva z OPD obvodového pláště, listopad 2017, rkp. (uloženo v archivu NPÚ ÚOP v Lokti).
- 20) Srov. Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970. Díl II, sv. 1. Praha 1978, s. 70, 94, 271.
- 21) I. vojenské (josefské) mapování, list č. 67, 1764–1768, rektifikace 1780–1783, dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz>.
- 22) A. Sedláček, Místopisný slovník historický Království českého. Praha 1909, s. 297; J. Pelant, Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst. Plzeň 1988, s. 102–103; A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 76–78; K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 2 (H–Kole). Praha 1997, s. 332–335; J. Bahlcke – W. Eberhard – M. Políuka edd., Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska. Praha 2001, s. 152–153.
- 23) J. Fiala, Osídlení Sedlečka na přelomu 12. a 13. století, in: Minulosti Západočeského kraje 28, 1992, s. 33–83, zde s. 68.
- 24) A. Profous, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I (A–H). Praha 1947, s. 498.
- 25) T. Karel – V. Knoll – L. Krčmář, Panská sídla západních Čech. Karlovarsko. České Budějovice 2009, s. 32–33.
- 26) A. Profous, o. c. v pozn. 24, s. 498. Srov. Z. Binterová, 2004, o. c. v pozn. 18, s. 23–25; *táž.*, 2005, o. c. v pozn. 18, s. 13–14.
- 27) A. Profous, o. c. v pozn. 24, s. 498.
- 28) T. V. Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Praha 1882–1883, s. 1168–1169; A. Sedláček, o. c. v pozn. 22, s. 675.
- 29) K. Doskočil ed., Berní rula 2. Popis Čech r. 1654. II. díl. Praha 1954, s. 625; M. Lišková ed., Berní rula 33. Kraj Zatecký. II. díl. Praha 1954, s. 411–412.
- 30) A. Chalupa a kol. edd., Tereziánský katastr český, sv. 2. Rustikál (kraje K–Ž). Praha 1966, s. 164–165, č. 965/2.
- 31) A. Sedláček, o. c. v pozn. 22, s. 675; J. Pelant, o. c. v pozn. 22, s. 215; A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 78; K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 4 (Ml–Pan). Praha 2000, s. 897.
- 32) Retrospektivní lexikon, o. c. v pozn. 20, s. 70, 94, 271.
- 33) Srov. J. Konůpek – L. Zeman, Dispozice kostelní stavby jako pramen k dějinám středověkého osídlení (meze a limity vypovídací schopnosti), in: Svorník 10. Sakrální architektura, Praha 2012, s. 5–32, zde s. 12–13.
- 34) A. Sedláček, o. c. v pozn. 22, s. 297; A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 78, 80; K. Kuča, o. c. v pozn. 22, s. 332–333.
- 35) E. Poche red., o. c. v pozn. 6, s. 473; A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 81; K. Kuča, o. c. v pozn. 22, s. 333.
- 36) P. Burdová a kol. edd., Tereziánský katastr český, sv. 3. Dominikál. Praha 1970, s. 308–309, č. 923.
- 37) Srov. V. Vlnas, Jan Nepomucký. Česká legenda. Praha – Litomyšl 2013.
- 38) Z. Wirth red., o. c. v pozn. 10, s. 231; E. Poche red., o. c. v pozn. 6, s. 473; A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 83; K. Kuča, o. c. v pozn. 22, s. 333.
- 39) Státní okresní archiv (dále SOKA) Karlovy Vary, Farní úřad Hroznětín, neinv., Kronika fary Hroznětín, 1731–1799, pag. 147–150, 156. Srov. Z. Černý, Eliáš Dollhopf. Barokní malíř západních Čech. Sokolov 2013, s. 113.
- 40) SOKA Karlovy Vary, o. c. v pozn. 39, pag. 21, 125, 137, 178–179; Státní oblastní archiv v Plzni (dále SOA Plzeň) – pracoviště Klášter, Velkostatek (dále Vs) Ostrov, inv. č. 751, kn. 775, Celoroční účty kostela sv. Petra a Pavla v Hroznětíně, 1741–1790.
- 41) Národní archiv (dále NA) Praha, Archiv pražského arcibiskupství (dále APA) I, inv. č. 505, sign. A 39/10, Repertář došlé korespondence, I. 1766 – XII. 1769, fol. 305r; NA Praha, APA I, inv. č. 3083, sign. D 37, kart. 1452, Recepta, III. 1769.
- 42) Přehled dochovaných barokních stavebních plánů církevních objektů na území karlovarského okresu podává J. Úlovec, Dokumentace církevních staveb okresu Karlovy Vary ve fondu Archiv pražského arcibiskupství, in: Historický sborník Karlovarska 5, 1997, s. 63–86.
- 43) NA Praha, APA I, inv. č. 3083, sign. D 37, kart. 1452.
- 44) Tamtéž.
- 45) NA Praha, APA I, inv. č. 131, sign. A 11/4 (E 6), Kopíř odeslaných listů arcibiskupské konsistoře, I. I. 1769 – 30. VI. 1769, fol. 199v–200r; NA Praha, APA I, inv. č. 2824, sign. C 44, kart. 460, Emanata, II–III. 1769.
- 46) NA Praha, APA I, inv. č. 505, sign. A 39/10, fol. 336r; NA Praha, o. c. v pozn. 43.
- 47) NA Praha, APA I, inv. č. 132, sign. A 11/5 (E 6), Kopíř odeslaných listů arcibiskupské konsistoře, I. VII. 1769–31. XII. 1769, fol. 30r; NA Praha, APA I, inv. č. 2824, sign. C 44, kart. 464, Emanata, VII. 1769.
- 48) SOA Plzeň – pracoviště Klášter, Bádenská tajná dvorská kancelář v Rastattu, inv. č. 352, sign. 388, kart. 47, Nadace c. k. dvorního účetního ve Vídni Schmida na zřízení školy v Bystřici, 1770.
- 49) Srov. A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 74, který uvádí, že J. Schmidt nechal kapli postavit vedle školy. Kaple přitom téměř jistě vznikala současně se stavbou školy. Výskyt čísla popisného 29, které náleží bývalé školní budově, v souvislé řadě domů čp. 17 až 22 (mezi čp. 19 a 20) dokládá, že stavba nebyla dokončena ještě v době prvního číslování domů v roce 1771.
- 50) NA Praha, o. c. v pozn. 43.
- 51) V této souvislosti stojí alespoň za úvahu, zda by nebylo namístě v rámci napravování omylů a svého druhu historických „křivd“ navrátit kapli její původní jméno místo hojně užívaného, avšak z historického hlediska chybného (viz výše) přívlastku Seitnerova.
- 52) T. Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků kaple sv. Jana Nepomuckého v Bystřici (okres Karlovy Vary). Brno 2017, rkp. (uloženo v archivu NPÚ ÚOP v Lokti).
- 53) Srov. SOKA Karlovy Vary, o. c. v pozn. 39, pag. 210.
- 54) NA Praha, APA I, inv. č. 1266–1274, sign. B 7/3–8/3, Zprávy vikářů

- o vizitacích far, 1767–1775.
- 55) SOA Plzeň, o. c. v pozn. 40.
- 56) Schmidtovo autorství kaple sv. Jana Nepomuckého v Dlouhé (Dlouhém Grunu) uvedla do odborné literatury V. Naříková, Nová zjištění k baroknímu umění v Čechách, in: Umění 19, 1971, č. 1, s. 83–96, zde s. 95, pozn. 109; *táž*, Barokní architektura v západních Čechách, in: Umění 28, 1980, č. 1, s. 22–55, zde s. 53, pozn. 130; *táž* je i spoluautorkou příslušného hesla in: P. Vlček ed., Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, s. 585. Opírá se přitom pouze o soupisovou práci Z. Wirth red., o. c. v pozn. 10, s. 125, jejíž problematičnost již byla zmíněna výše. Kromě záměny lokalit Dlouhá a Bystřice se autoři soupisu dopustili ještě další závažné nepřesnosti, když uvedli, že zdejší kaple sv. Jana Nepomuckého byla „postavena roku 1769 J. Schmidem“. Jedná se ovšem o chybné čtení Gnirsem shromážděného přípravného materiálu, neboť v opožděně publikované práci A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 74 čteme: „An der Dorfstraße ließ im Jahre 1768 ein Josef Schmid die Kapelle (...) erbauen.“ Z formulace je zřejmé, že Gnirs správně považoval osobu jménem J. Schmid nikoliv za stavitele, ale za fundátora stavby, přičemž tuto informaci převzal ze Sommerovy topografie (J. G. Sommer, o. c. v pozn. 3, s. 98: „Kapelle [...] von Jos. Schmid im J. 1768 errichtet und mit einem Kapital von 2000 fl. dotirt“).
- 57) Teprve od roku 1777 se v účetní knize kryje zúčtovací období vždy s kalendářním rokem.
- 58) SOA Plzeň – pracoviště Klášter, Vs Ostrov, inv. č. 769, kn. 793, Celoroční účty kaple a školy v Bystřici, 1771–1851.
- 59) Na střechu byla patrně položena druhá vrstva šindelů, z čehož vyplývá, že při výstavbě kaple byla provedena pouze jednovrstvá šindelová krytina.
- 60) SOA Plzeň, o. c. v pozn. 58.
- 61) NA Praha, Josefský katastr, inv. č. 4778, kart. 2356. Ve farní kronice nacházíme poznámku, že podle vyměření z roku 1800 měla kaple v Bystřici na délku i na šířku 5 sáhů (tj. 9,5 m) a na výšku 4 sáhy (7,6 m). SOKA Karlovy Vary, o. c. v pozn. 39, pag. 31.
- 62) NA Praha, Česká státní účtárna, inv. č. 2067, kart. 329, Index všech zrušených klášterů a kostelů, pag. 42.
- 63) Srov. Z. Wirth red., o. c. v pozn. 10, s. 231; E. Poche red., o. c. v pozn. 6, s. 473; a zejm. A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 84–88.
- 64) A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 75.
- 65) SOA Plzeň, o. c. v pozn. 58. Nelze vyloučit, že se jednalo o opožděnou realizaci (nebo její proplacení) rozpočtu zednického mistra v Ostrově Antona Meha z 30. srpna 1824. Stav střechy kaple byl tehdy krajně závadný, proto se musela dát nová druhá vrstva na staré šindele. SOA Plzeň – pracoviště Klášter, Toskánská administrace statků v Praze – extradované spisy Ostrov (dále TAS Ostrov), inv. č. 123, sign. 77 D 1, kart. 41, Rozpočty staveb a stavebních oprav, 1814–1830.
- 66) NA Praha, Stabliní katastr, inv. č. 5844, sign. Lok 211.
- 67) SOA Plzeň – pracoviště Klášter, TAS Ostrov, inv. č. 31, sign. 33 D 13, kart. 13, Udržování kostelů, 1811–1847.
- 68) Zednický mistr Karl Meh je doložen v roce 1839 při opravě hrobní kaple u piaristického kostela v Ostrově. P. Vlček ed., o. c. v pozn. 56, s. 419.
- 69) SOA Plzeň – pracoviště Klášter, Vs Ostrov, inv. č. 735, kart. 250, Přílohy patronátního účtu pro kapli v Bystřici, 1809–1879; *tamtéž*, inv. č. 770, kn. 794, Celoroční účty kaple v Bystřici, 1852–1869.
- 70) Při opravě kostela sv. Jakuba v Ostrově v roce 1896 je doložen zednický mistr Josef Hlinak, patrně Johannův potomek. P. Vlček ed., o. c. v pozn. 56, s. 238.
- 71) Stavitel Johann Leger se připomíná v roce 1853 při opravě kostela sv. Jakuba v Ostrově. P. Vlček ed., o. c. v pozn. 56, s. 362.
- 72) Viz pozn. 69.
- 73) A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 74, považuje restaurování kaple v roce 1866 za poslední provedené.
- 74) Viz pozn. 69.
- 75) SOA Plzeň – pracoviště Klášter, Vs Ostrov, inv. č. 735, kart. 250.
- 76) SOA Plzeň – pracoviště Klášter, Vs Ostrov, inv. č. 736, kart. 251, Přílohy patronátního účtu pro kapli v Bystřici, 1880–1924.
- 77) Průběžnou údržbu břidlicové krytiny na střeše kaple sledujeme v účtech např. v letech 1894, 1897, 1898, 1900, 1910 atd.
- 78) SOA Plzeň, o. c. v pozn. 76; SOA Plzeň – pracoviště Klášter, Vs Ostrov, inv. č. 771, kn. 795, Celoroční účty kaple v Bystřici, 1883–1914.
- 79) Viz pozn. 78.
- 80) SOA Plzeň, o. c. v pozn. 76.
- 81) E. Linke, o. c. v pozn. 7, s. 60.
- 82) Míru vylidnění obce Bystřice ilustruje skutečnost, že v roce 1947 musela být z důvodu nízkého počtu dětí uzavřena škola, která byla postavena ve druhé polovině 19. století naproti kapli sv. Jana Nepomuckého a nahradila původní, kapacitně v té době naopak nedostačující školu vedle kaple. SOKA Karlovy Vary, Místní národní výbor Hroznětín, inv. č. 125, kn. 103, Kronika obcí Hroznětín a Bystřice, 1958–1989, fol. 8r.
- 83) Srov. evidenční list nemovité kulturní památky (č. 827) z prosince 1970, kde se ke stavu zachování kaple poznamenává: „Krytina ve velmi špatném stavu. Omítky vadné. Střít neodborně opraven. Okna částečně vytlučena. Na boční straně poškozena římsa.“ NPÚ ÚOP v Lokti, archiv evidence; dostupné online: http://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=837487; <http://www.pamatkovykatolog.cz>.
- 84) Srov. M. Valenčík, o. c. v pozn. 16, s. 62, 65–66.
- 85) Městský úřad Ostrov, Odbor výstavby, archiv stavebního úřadu; NPÚ ÚOP v Lokti, spisový archiv.
- 86) A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 75.
- 87) L. Tomší, o. c. v pozn. 15, s. 10.
- 88) Srov. A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 75, Abb. 236.
- 89) *Tamtéž*, s. 75.
- 90) Srov. P. Vlček ed., o. c. v pozn. 56, s. 80–81.
- 91) A. Gnirs, o. c. v pozn. 5, s. 81.
- 92) Viz např. konferenci „Zrození úředníka. Formování identity, moc, vzdělání a sociabilita osvěcenské byrokracie“, jež se konala v listopadu 2017 na půdě Historického ústavu AV ČR. Konferenční příspěvky by měly být postupně publikovány v časopisu Folia Historica Bohemica.
- 93) K tomu viz zejm. studie Martina Gažího, naposledy M. Gaží, Osvícenství „zdola“ a kláštery v českých zemích tereziánské a josefínské doby, in: I. Cerman ed., Habsburkové (1740–1918). Vznikání občanské společnosti. Praha 2016, s. 144–167.

DIE KAPELLE DES HL. JOHANNES VON NEPOMUK IN BYSTRICE BEI HROZNĚTÍN

Die Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk in Bystřice bei Hroznětín (Langgrün [b. Lichtenstadt], Bez. Karlovy Vary [Karlsbad]), ein verputzter gemauerter Bau über dem mäßig länglichen Grundriss mit abgesetztem Chor und gerundeten Ecken, kommt in ihrem Grundriss aus dem klassischen Hochbarocktypus der Zentralbauten heraus, sie entstand in den Jahren 1769–1772. Ihr Stifter war der Wiener königliche Buchhalter Johann Joseph Schmidt, aus Bystřice gebürtig, der, allein ohne Erben, zu Ende seines Lebens entschieden hat seiner Heimat und seinem Geburtsort zum ewigen Gedenken die Kapelle zu widmen. Das ist Grund dafür, dass die Kapelle in der Vergangenheit Schmidtkapelle genannt wurde, und nicht die Seitnerkapelle, wie die spätere Literatur anführt. Teil der Stiftung stellte auch die Gründung einer Schule in der Nachbarschaft der Kapelle und Errichtung einer Stiftung zum Unterhalten eines Lehrers dar.

Man kennt weder den Architekten noch Baumeister, mit Rücksicht zum Patronatsrecht der Domäne Ostrov (Schlackenwerth) lassen sie sich unter den markgräfllich badischen Bauleuten suchen. Dem entspricht allein die Gestalt und Ausführung des Außenmantels der Kapelle, dessen roter bis purpurner Anstrich fast identisch mit der Farbenlösung der Schlossbauten in Ostrov ist. Den konkreten potentiellen Schöpfer der Langgrüner Kapelle muss man am ehesten im Umkreis der Pfarrkirche in Hroznětín suchen, wo die kirchlichen Rechnungsbücher in jener Zeit die Anwesenheit des Maurermeisters Adam Ehrlich (Erlbeck) und der Zimmermeister Anton und Johann Zühr belegen. In ihrer architektonischen Anlage, Innenanordnung sowie der Anwendung der identischen Details nähert sich die Langgrüner Kapelle den Bauten von Wolfgang Braunbock (Kirche d. hl. Laurentius in Chodov [Chodau], Kirche des hl. Wenzel in Loket [Elbogen]), wodurch sie den formierenden Einfluss der Spitzenbauten auf die kleinen lokalen Dorfbauten bestätigt. In der schlichten Dorfkapelle lassen sich Nachklänge des Einflusses der europäisch bedeutenden und als Architektur erstklassigen Bauten registrieren.

Die Nepomukkappelle ist ohne Zweifel ein bemerkenswerter Bau, der die Bauentwicklung der kleinen Spätbarock-Sakralbauten belegt und eine bedeutende Stelle in der Entwicklungsfolge der sakralen Dorfbauten auf Gebiet der Karlsbader Region einnimmt. Einen ganz

grundsätzlichen Wert haben sowohl die erhaltene Spätbarockgestalt der Kapelle (ihre Masse, Anlage, Details der illusionistischen Lösung der Fassaden) als auch die klassizistischen und historisierenden Umgestaltungen (Mobiliar, neue Ausmalung). Die späteren neuzeitlichen Eingriffe haben dem Bau zum Glück nichts an seiner Bedeutung abgenommen. Anhand der gründlichen Untersuchungen konnte der Kapelle ihre ursprüngliche Gestalt durch Ergänzung mit der Putzmasse der gleichen Zusammensetzung wie der der Barock- und Spätbarockschichten und zwar in traditioneller Technologie unter Verwendung des Kalkputzes mit Naturpigmenten zurückgegeben werden. Die Fassaden erhielten ihre ursprüngliche Farbigkeit im Ziegelrot mit heller Tektonik zurück. Bei ihrer 250. Jährung kann die Langgrüner Nepomukkapelle wieder der dörflichen Kommunität dienen, die Persönlichkeit ihres Stifters repräsentieren und weiterhin als ein interessantes, die lokale Bedeutung überschreitendes Denkmal empfunden und studiert werden.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Bystřice u Hroznětína (Langgrün b. Lichtenstadt, Bez. Karlovy Vary [Karlsbad]) als langgestrecktes Dorf noch ohne Kapelle dargestellt, handgezeichnete kolorierte Mappe der Pfar- und Filialkirchen, Wallfahrtsorte und Kapellen des Saazer Kreises, um die Mitte des 18. Jahrhunderts (NA [Nationalarchiv] Prag, APA I, Archivgut Nr. 5090, Sign. G/4, Karton 4118).
Abb. 2: Bystřice u Hroznětína, Lageplan der Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk (Parz.-Nr. 23) und des Schulgebäudes (Parz.-Nr. 22), Ausschnitt der Indikationskarte des stabilen Katasters, 1842-1859 (NA Prag, s. Zit. in Anm. 65).

Abb. 3: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk, Hauptfront, Ansicht von Nordwesten, in der Nachbarschaft das Schulgebäude Nr.-Konskr. 29, wohl die 1920er-1930er Jahre (übernommen aus dem Karlsbader Badeblatt Bd. 10, 1960, Heft 9, S. 149).

Abb. 4: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk, Hauptfront, Ansicht von Nordosten, nebenan das ehemalige Schulgebäude Nr.-Konskr. 29 (Foto J. Gryc, September 1988, NPÚ ÚOP in Loket [Nationalinstitut für Denkmalpflege, regionale Facharbeitsstätte Elbogen], Fotoarchiv, Negativ Nr. 188842).

Abb. 5: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk, Presbyterium, Ansicht von Süden, im Vordergrund der Schuppenzubau aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts (Foto J. Gryc, September 1988, NPÚ ÚOP in Loket, Fotoarchiv, Negativ Nr. 188841).

Abb. 6: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk, analytischer Grundriss in der Erdgeschosshöhe; braun – Barock 1769–1772, grün – klassifizierender Barock 1802, ocker – historisierend 1866, grau – Jagendstilfluss 1914, gelb – neuzeitlich (Zeichnung L. Zeman, Bauaufnahme Jurica A.G.).

Abb. 7: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk, Ansicht von Nordosten vor der Fassadenrenovierung, Zustand 2013 (alle Fotos L. Zeman, falls nicht anders angeführt).

Abb. 8: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk, Ansicht von Osten vor der Fassadenrenovierung, Detail der freigelegten Schichten unter dem abgefallenen Verputz, Zustand 2013.

Abb. 9: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk, Befund beim Fenster an der Ostfront des Schiffs, Detail von Volute und Schlussstein, Zustand 2014.

Abb. 10: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk, Ostfront-Befund, Detail des Umsäumens der eingesenkten Fläche, Zustand 2014.

Abb. 11: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk, Rekonstruktion der Farbenbehandlung der Fassaden der Bauzeit (Zeichnung L. Zeman, Bauaufnahme Jurica A.G.).

Abb. 12: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk nach der Fassadenrenovierung, nördliche Eingangsfront, Zustand 2017.

Abb. 13: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk nach der Fassadenrenovierung, östliche Seitenfront, Zustand 2017.

Abb. 14: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk nach der Fassadenrenovierung, Detail eines Fensters mit illusionistisch gemalter Umrahmung an der Ostfassade, Zustand 2017.

Abb. 15: Bystřice u Hroznětína, Kapelle des hl. Johannes v. Nepomuk, Blick in den Innenraum Schiff vom Eingang hin, Zustand 2017.

STYLIZOVANÉ MRAMOROVÁNÍ DVEŘÍ A DALŠÍCH INTERIÉRO- VÝCH TRUHLÁŘSKÝCH PRVKŮ NA PŘÍKLADECH DVOU DOMŮ V OLŠINĚ A HODŇOVĚ

JIŘÍ BLOCH – JARMILA HANSOVÁ –
DANIEL ŠNEJD

STYLISTED MARBLED DOOR AND OTHER INTERIOR JOINER'S ELEMENTS EXEMPLIFIED BY TWO HOUSES IN OLŠINA AND HODŇOV

The entrance door to house no. 6 in Olšina has survived along with the built-in cabinet door and a long plate-holding shelf decorated with folk-style illusive marbling in blue hues. The same decoration was detected on the interior door in the house no. 16 in Hodňov; the door had a blue stencil decor. Such decoration is related to the painted furniture fashion that culminated in the vernacular milieu in the 18th century and reverberated up to the 20th century. Evidence of marbled interior elements is extremely sporadic because they come from villages affected by the expulsion of the German-speaking population after World War Two.

Key words: door, illusive marble decor, Hodňov, Olšina, painted folk furniture

V usedlosti čp. 6 v Olšině se dochovaly vstupní dveře, dvířka vestavěné skříňky a dlouhá police na talíře, zdobené lidově pojatým iluzivním mramorováním v odstínech modré barvy. Stejný dekor je na interiérových dveřích z usedlosti čp. 16 v Hodňově, kde byly dveře s rovněž modrým, šablonovým dekorem. Toto zdobení souvisí s módou malovaného nábytku, vrcholící v lidovém prostředí v 18. století, s dozvukem do 20. století. Ojedinělé doklady mramorovaných částí interiéru jsou o to vzácnější, že byly učiněny v obcích, postižených po druhé světové válce odsunem německy mluvícího obyvatelstva.

Klíčová slova: dveře, iluzivní mramorování, Hodňov, Olšina, lidový malovaný nábytek

V roce 2017 probíhal v rámci přípravy nové publikace na téma jihočeské venkovské architektury plošný průzkum, díky kterému byly na Českokrumlovsku zaznamenány i usedlosti v Olšině (čp. 6) a nedalekém Hodňově (čp. 16). V interiérech obou usedlostí se vzácně dochovaly truhlářské prvky, zdobené rustikálně provedeným mramorováním.

OLŠINA ČP. 6

Olšina je jednou ze středověkých kolonizačních vsí zlatokorunského cisterciáckého kláštera, v jehož vlastnictví (s výjimkou doby od husitských válek až do roku 1568)¹⁾ zůstala až do zrušení kláštera roku 1785. Poté byla spolu s bývalými klášterními majetky začleněna do schwarzenberského panství Český Krumlov.²⁾